

JOSEF STALIN: DEN DIALEKTISKE OG HISTORISKE MATERIALISME

UTGITT AV SOSIALISTISK OPPLYSNINGSRÅD.

OM DEN DIALEKTISKE OG HISTORISKE MATERIALISMEN.

Av Josef Stalin.

Den dialektiske materialisme er verdensanskuelsen til det marxist-leninistiske parti. Den blir kalt dialektisk materialisme fordi dens innstilling til naturforeteelsene, dens metode til å studere dem og lære dem å kjenne, er *dialektisk*; mens dens forklaring av naturforeteelsene, dens oppfatning av disse foreteelsene, dens teori, er *materialistisk*.

Historisk materialisme er utvidelsen av prinsippene i den dialektiske materialismen til studiet av det samfunnsmessige liv, en anvendelse av prinsippene i den dialektiske materialismen på foreteelsene i samfunnets liv, på studiet av samfunnet og dets historie.

Når Marx og Engels beskriver sin dialektiske metode, viser de vanligvis til Hegel som den filosofen som utforma hovedtrekkene i dialektikken. Men dette betyr ikke at Marx' og Engels' dialektikk er identisk med Hegels dialektikk. I virkeligheten tok Marx og Engels bare den »rasjonelle kjernen» av Hegels dialektikk. De kasta vekk det hegelske, idealistiske skallet og utvikla dialektikken videre for å gi den ei moderne, vitenskapelig form.

»Min dialektiske metode,» sier Marx, »er ikke i sitt grunnlag bafe ulik den hegelske, men dens direkte motsetning. For Hegel, . . . er tenkingsprosessen, som han til og med forandrer til et sjølstendig subjekt under navnet 'ide', demiurgen av virkeligheten, som bare danner dens ytre framtoningsform. Hos meg er omvendt det idemessige ikke noe annet enn det materielle omsatt og oversatt i menneskets hjerne.» (Karl Marx: Etterord til andre tyske utgave av *Kapitalen*.)

Når de beskriver sin materialisme, viser Marx og Engels vanligvis til Feuerbach som den filosofen som gjeninnsatte materialismen i sine rettigheter. Men dette betyr ikke at Marx' og Engels' materialisme er identisk med Feuerbachs materialisme. I virkeligheten tok Marx og Engels bare den »innerste kjernen» av Feuerbachs materialisme. De utvikla denne til en vitenskapelig-filosofisk materialistisk teori og kasta vekk alt idealistisk og religiøst-etisk som hang ved den. Vi vet at Feuerbach protesterte mot betegnelsen materialisme, enda han grunnleggende var materialist. Engels erklærte mer enn en gang at Feuerbach »trass i» det materialistiske

»grunnlaget» forble »bundet av de tradisjonelle, idealistiske lenkene,» og at »Feuerbachs virkelige idealisme blir tydelig så snart vi kommer til hans religionsfilosofi og etikk.» (F. Engels: *Ludwig Feuerbach og slutten på den klassiske tyske filosofi.*)

Dialektikk kommer fra det greske ordet *dialego*, som betyr å samtale, debattere. I oldtida var dialektikken kunsten å nå fram til sannhet ved å avdekke motsigelsene i en motstanders argumenter og overvinne disse motsigelsene. Noen filosofer i oldtida mente at den beste måten å nå fram til sannhet på, var å overvinne motsigelser og sette motsatte meninger opp mot hverandre. Denne dialektiske tenkemåten, som seinere ble utvida til foreteelsene i naturen, utvikla seg til den dialektiske metoden for å lære naturen å kjenne; som anser foreteelsene i naturen for å være i stadig bevegelse og i stadig endring, og utviklinga i naturen som resultatet av utviklinga av motsigelsene i naturen, som resultatet av vekselvirkning mellom motsatte krefter i naturen.

Dialektikken er i sitt vesen den direkte motsetninga til metafysikken.

1. Grunntrekka i den marxistiske dialektiske metoden er som følger:

a) I motsetning til metafysikken ser ikke dialektikken naturen som ei tilfeldig opphoping av ting, av foretelser, uten samband med hverandre, isolert fra og uavhengig av hverandre, men som et sammenhengende, enhetlig hele, der ting, foretelser er organisk forbundet med hverandre, avhengig av og bestemt av hverandre.

Derfor hevder den dialektiske metoden at ingen foreteelse i naturen kan bli forstått dersom en ser den alene, isolert fra foreteelsene som omgir den, ettersom enhver foreteelse på ethvert område av naturen kan bli meningsløs for oss dersom vi ikke ser den i samband med vilkåra som omgir den, men atskilt fra dem. Omvendt kan enhver foreteelse bli forstått og forklart dersom en ser den i dens uløselige samband med foreteelsene som omgir den, som en foreteelse som er betingta av de foretelser som omgir den.

b) I motsetning til metafysikken hevder dialektikken at naturen ikke er noen tilstand av ro og ubevegelighet, stillstand og uforanderlighet, men en tilstand av stadig bevegelse og forandring, av stadig fornyelse og utvikling, der det alltid er noe som oppstår og utvikler seg, og alltid noe ødelegges og dør bort.

Derfor krever den dialektiske metoden at foreteelsene betraktes ikke bare ut fra deres innbyrdes forbindelser og gjensidige avhengighet, men også ut fra deres bevegelse, deres forandring, deres utvikling, deres oppkomst og bortdøen.

Det den dialektiske metoden ser som viktig, er ikke først og fremst det som

i et gitt øyeblikk virker varig og likevel alt har begynt å dø bort; men det som oppstår og utvikler seg, sjøl om det i det gitte øyeblikket ikke virker varig. For den dialektiske metoden ser bare det som oppstår og utvikler seg som uovervinnelig.

»Hele naturen,» sier Engels, »fra den minste ting til den største, fra et sandkorn til sola, fra protozoen (den første levende celle – *J. St.*) til mennesket, er i evig oppkomst og undergang, i en uopphørlig strøm, i rastløs bevegelse og forandring.» (F. Engels: *Naturdialektikk.*)

»Derfor,» sier Engels, oppfatter dialektikken »tingene og deres begreps-avbildninger vesentlig i deres sammenheng, i deres sammenkjeding, i deres bevegelse, i deres oppkomst og undergang.» (F. Engels: *Anti-Dühring.*)

c) I motsetning til metafysikken ser ikke dialektikken utviklingsprosessen som en likefram vekstprosess der kvantitative endringer ikke fører til kvalitative endringer, men som ei utvikling som går fra betydningsløse, umerkelige kvantitative endringer til klare, grunnleggende endringer, til kvalitative endringer; ei utvikling der de kvalitative endringene ikke kommer gradvis, men raskt og plutselig, i form av sprang fra en tilstand til en annen. De kommer ikke tilfeldig, men som det naturlige resultatet av umerkelige og gradvise kvantitative endringer.

Derfor hevder den dialektiske metoden at utviklingsprosessen ikke må bli forstått som bevegelse i ring, ikke rett og slett som en gjentakelse av det som alt har skjedd, men som en bevegelse framover og oppover, som ei forandring fra en gammel kvalitativ tilstand til en ny kvalitativ tilstand, som ei utvikling fra det enkle til det sammensatte, fra det lavere til det høyere.

»Naturen,» sier Engels, »er prøven for dialektikken, og når det gjelder moderne naturvitenskap, må det sies at den har skaffet fram et ytterst rikt materiale til denne prøven, et materiale som øker for hver dag. På den måten har den vist at prosessene i naturen i bunn og grunn er dialektiske og ikke metafysiske, at den ikke beveger seg i en evig ensformig og stadig gjentatt krets, men gjennomgår ei virkelig historie. Her må framfor alt nevnes Darwin, som har gitt den metafysiske oppfatninga av naturen et voldsomt slag i og med sin påvisning av at hele den organiske verden i dag, planter og dyr, og dermed også mennesket, er produktet av en utviklingsprosess som har gått fram gjennom millioner av år.» (Samme sted.)

Idet han beskriver den dialektiske utviklinga som en overgang fra kvantitative endringer til kvalitative endringer, sier Engels:

»I fysikken ... er enhver endring et omslag fra kvantitet til kvalitet, et resultat av ei kvantitativ endring av en eller annen form for bevegelse som enten er iboende i et legeme eller tilført det. Såleis er f. eks. temperaturen

på vann til å begynne med likegyldig i forhold til dets væskeform. Men når temperaturen på vann i væskeform stiger eller synker, inntreter et punkt der denne kohesjonstilstanden endres, og vannet blir omdanna til damp i det ene høvet og til is i det andre. Såleis kreves det en viss minimal strømstyrke for å få en platina-tråd til å gløde. Ethvert metall har sitt gløde- og smeltepunkt. Enhver væske har sine bestemte frysepunkter og kokepunkter ved et gitt trykk, såframt det med de midler som står til vår rådighet er mulig å frambringe den nødvendige temperatur. Såleis har endelig enhver gass sitt kritiske punkt, der den ved passende temperatur og trykk kan bli omdanna til væske... De såkalte konstantene i fysikken (punktene der en tilstand går over i en annen — *J. St.*) er i de fleste høve bare betegnelser av de knutepunktene der ei kvantitativ (endring,) øking eller minsking av bevegelse, fører til ei kvalitativ endring i det gitte legemets tilstand, følgelig der kvantitet slår over i kvalitet.» (F. Engels: *Naturdialektikk.*)

Idet Engels går over til kjemien, fortsetter han:

»Kjemien kan en kalle vitenskapen om de kvalitative endringer som finner sted i substanser som følge av endringer i den kvantitative sammensetninga av dem. Dette var kjent alt av Hegel... La oss ta surstoff: Dersom tre atomer forbinder seg til et molekyl i stedet for som vanlig to, får vi ozon, en gass som både ved lukt og virkning skiller seg meget bestemt fra vanlig surstoff. Og hva skal en si om de ulike forholda som surstoff forbinder seg med nitrogen eller svovel i, der hvert forhold danner en substans som er kvalitativt forskjellig fra alle andre substanser!» (Samme sted.)

Endelig, idet Engels kritiserer Dühring, som skjelte ut Hegel etter alle kunstens regler, men i hemmelighet lånte fra ham den velkjente tesen om at overgangen fra den følelsesløse verden til fornemmelsenes verden, fra det uorganiske rike til det organiske rike, er et sprang til en ny tilstand; sier han:

»Dette er nettopp den hegelske knutelinje av måleforhold, der reint kvantitativ øking eller minsking fører til et *kvalitativt sprang* ved visse bestemte knutepunkter, som for eksempel tilfellet med vann som blir varma opp eller avkjølt, der kokepunkt og frysepunkt er de knutene der det — ved normalt trykk — finner sted et sprang til en ny aggregattilstand, og der følgelig kvantitet slår over i kvalitet.» (F. Engels: *Anti-Dühring.*)

d) I motsetning til metafysikken hevder dialektikken at det er indre motsigelser i alle ting og foretelser i naturen, for alle disse har sine negative og positive sider, ei fortid og ei framtid, noe som dør bort og noe som utvikler seg; og at kampen mellom disse motsetningene, kampen mellom det gamle og det nye, mellom det som dør bort og det som blir til, mellom det som

forsvinner og det som utvikler seg, utgjør det indre innholdet i utviklingsprosessen, det indre innholdet i forandringa av kvantitative endringer til kvalitative endringer.

Derfor hevder den dialektiske metoden at utviklingsprosessen ikke foregår som ei harmonisk utvikling av foreteelsene, men som ei avdekking av de indre motsigelsene i ting og foretelser, som en »kamp» mellom de motsatte tendenser som virker på grunnlag av disse motsigelsene.

»I egentlig forstand,» sier Lenin, »er dialektikken studiet av motsigelser i *sjøve tingenes vesen.*» (Lenin: *Filosofiske hefter.*)

Og videre:

»Utvikling er 'kampen' mellom motsetninger.» (Lenin: Samlede verker, bd. 13, s. 301.)

Slik er i korthet grunntrekka i den marxistiske dialektiske metoden.

Det er lett å forstå hvor overmåte viktig det er å utvide grunnsetningene i den dialektiske metoden til studiet av samfunnslivet og samfunnets historie, og hvor overmåte viktig det er å anvende disse grunnsetningene på historia og på den praktiske virksomheten til proletariatets parti.

Dersom det ikke finnes noen isolerte foretelser i verden, dersom alle foretelser er innbyrdes forbundet og gjensidig avhengige, da er det klart at ikke noe samfunnssystem eller noen samfunnsmessig bevegelse i historia må vurderes ut fra synpunktet om »evig rettferd» eller noen annen forutinntatt ide, slik historikerne ikke så sjelden gjør; men ut fra synpunktet om de vilkåra som ga opphav til dette systemet eller denne samfunnsmessige bevegelsen, og som de er forbundet med.

Slavesystemet ville være meningsløst, tåpelig og naturstridig under moderne vilkår. Men under de vilkåra som oppsto da det primitive systemet urfellesskapet gikk i oppløsning, var slavesystemet en ganske forståelig og naturlig foreteelse, ettersom det står for et framskritt fra det primitive fellesskapsystemet.

Den gangen tsarismen og det borgerlige samfunn eksisterte, la oss si som i Russland i 1905, var kravet om en borgerlig-demokratisk republikk ganske forståelig, og et riktig og revolusjonært krav, for på den tida ville en borgerlig republikk betydd et skritt framover. Men nå, under vilkåra i Sovjetunionen, ville kravet om en borgerlig-demokratisk republikk være et meningsløst og kontra-revolusjonært krav, for en borgerlig republikk ville være et skritt tilbake sammenlikna med Sovjetrepublikken.

Alt er avhengig av vilkåra, tid og sted.

Det er klart at uten ei slik *historisk* innstilling til foreteelsene i samfunnet, kan det umulig eksistere og utvikle seg en historisk vitenskap, for bare ei slik

innstilling redder historia fra å bli ei vase av hendinger og ei opphoping av de mest meningsløse mistak.

Videre er det klart at dersom verden er i en tilstand av stadig bevegelse og utvikling, dersom det gamles bortdøen og framveksten av det nye er en utviklingslov, da kan det ikke finnes noen »uforanderlige» samfunnssystemer, ikke noen »evig lov» om privat eiendomsrett og utbytting, ikke noen »evige ideer» om at bøndene skal underkaste seg godseierne og at arbeiderne skal underkaste seg kapitalistene.

Følgelig kan det sosialistiske systemet erstatte det kapitalistiske systemet, akkurat som det kapitalistiske systemet en gang erstatta det føydale systemet.

Følgelig må vi ikke innrette oss mot de samfunnslaga som ikke utvikler seg lenger, sjøl om de nå utgjør ei framherskende kraft, men mot de laga som utvikler seg og har ei framtid foran seg, sjøl om de nå ikke utgjør noen framherskende kraft.

I åttiåra i forrige hundreåret, i den perioden da kampen mellom marxistene og narodnikene pågikk, utgjorde proletariatet i Russland et forsvinnende mindretall av befolkninga, mens de individuelle bøndene utgjorde *det veldige* flertallet av befolkninga. Men proletariatet var i utvikling som klasse, mens bøndene som klasse var i oppløsning. Og nettopp fordi proletariatet var i utvikling som klasse, innretta marxistene seg mot proletariatet. Og de tok ikke feil, for som vi vet utvikla proletariatet seg etter hvert fra ei umerkbar kraft til ei historisk og politisk kraft av første rang.

Følgelig må en for ikke å gjøre feil i politikken se framover og ikke bakover.

Videre er det klart at viss overgangen fra langsomme kvantitative endringer til raske og plutselig kvalitative endringer er en utviklingslov, så er revolusjoner som gjøres av undertrykte klasser en helt naturlig og unngåelig foreteelse.

Følgelig kan ikke overgangen fra kapitalisme til sosialisme og arbeiderklassens frigjøring fra kapitalismens åk, virkeliggjøres gjennom langsomme endringer, gjennom reformer, men bare ved ei kvalitativ endring av det kapitalistiske systemet, ved revolusjon.

Følgelig må en for ikke å gjøre feil i politikken være revolusjonær og ikke reformist.

Videre er det klart at dersom utviklinga går framover ved avdekking av indre motsigelser, ved sammenstøt mellom motsatte krefter på grunnlag av disse motsigelsene, da er proletariatets klassekamp en helt naturlig og unngåelig foreteelse.

Følgelig må ikke vi dekke til motsigelsene i det kapitalistiske systemet, men avdekke dem og klarlegge dem. Vi må ikke forsøke å stanse klassekampen,

men føre den til ende.

Følgelig må en for ikke å gjøre feil i politikken, føre en kompromissløs proletarisk klassepolitikk, og ikke en reformistisk politikk som bygger på harmoni mellom interessene til proletariatet og borgerskapet, ikke en kompromisspolitikk på grunnlag av at »kapitalismen vil vokse seg inn i sosialismen».

Slik er den marxistiske dialektiske metoden når en anvender den på samfunnsmessig liv, på samfunnets historie.

Når det gjelder den marxistiske filosofiske materialismen, så er den den direkte motsetninga til filosofisk idealisme.

2) Grunntrekka i *den marxistiske filosofiske materialismen* er som følger:

a) I motsetning til idealismen, som ser verden som legemliggjøringa av den »absolutte ide», en »verdensånd», »bevisstheten», så hevder Marx' filosofiske materialisme at verden er *materiell* i sin natur, at de mangearta foreteelsene i verden utgjør forskjellige former for materie i bevegelse, at foreteelsenes innbyrdes forbindelser og gjensidige avhengighet, slik det er fastslått ved den dialektiske metoden, er en lov for utviklinga av materie i bevegelse, og at verden utvikler seg etter lovene for materiens bevegelse og ikke trenger noen »verdensånd».

»Det materialistiske synspunktet på naturen», sier Engels, er ikke noe annet enn å ganske enkelt oppfatte naturen slik som den er, uten noen som helst fremmed tilsetning.» (F. Engels: *Ludwig Feuerbach*.)

Når Lenin omtaler de materialistiske synspunktene til en av oldtidas filosofer, Heraklit, som hevder at »verden, det enhetlige av alt, ikke er skapt av noen gud eller noe menneske, men var, er og alltid vil være en levende ild, som lovmessig flammer opp og lovmessig dør ut,» bemerker Lenin: »En meget god framstilling av grunntrekka i den dialektiske materialismen.» (Lenin, *Filosofiske hefter*.)

b) I motsetning til idealismen som hevder at det bare er vår bevissthet som virkelig eksisterer, og at den materielle verden, tilværelsen, naturen bare eksisterer i vår bevissthet, i våre sanseinntrykk, ideer og forestillinger, så hevder den marxistiske materialistiske filosofien at materien, verden, tilværelsen, er en objektiv virkelighet som eksisterer utafor og uavhengig av vår bevissthet; at materien er det primære ettersom den er kilden til sanseinntrykk, ideer, bevissthet, og at bevisstheten er sekundær, avleda, ettersom den er ei gjenspeiling av materien, ei gjenspeiling av tilværelsen; og at tenkning er et produkt av materie som i sin utvikling har nådd en høy grad av fullkommenhet, nemlig et produkt av hjernen, og hjernen er organet for tenkning; og at en derfor ikke kan skille tenkning fra materie uten å gjøre seg

skyld i en alvorlig feil.

Engels sier:

»Spørsmålet om tenkningas forhold til tilværelsen, om åndens forhold til naturen, er det høyeste spørsmålet i filosofien. . . . De svar filosofene ga på dette spørsmålet, delte dem i to store leire. De som hevdet at ånden hadde forrang framfor naturen, . . . utgjorde idealismens leir. De andre som så naturen som det grunnleggende, hørte til de ulike materialistiske skolene.» (F. Engels: *Ludwig Feuerbach*.)

Og videre:

»Den materielle verden som vi kan oppfatte gjennom sansene, og som vi sjøl hører til, er den eneste virkeligheten. . . . Uansett hvor oversanselig vår bevissthet og tenkning kan virke, er de av et materielt, kroppslig organ, hjernen. Materien er ikke et produkt av bevisstheten, men bevisstheten sjøl er bare det høyeste produktet av materien.» (Samme sted.)

Vedrørende spørsmålet om materie og tenkning sier Marx:

»Det er umulig å skille tenkning fra materie som tenker. Materien er subjektet for alle forandringer.» (K. Marx: *Til den franske materialismens historie*.)

Når Lenin beskriver den marxistiske filosofiske materialismen, sier han:

»Materialismen i sin alminnelighet anerkjenner objektivt den virkelige tilværelsen (materien) som uavhengig av bevissthet, sanseinntrykk, erfaring. . . . Bevisstheten er bare ei gjenspeiling av tilværelsen, i beste fall ei tilnærma riktig (adekvat, helt eksakt) gjenspeiling av den.» (Lenin: *Materialisme og empiriokritisme*.)

Og videre:

»Materien er det som ved å virke på våre sanseorganer, framtvinger sanseinntrykk; materien er den objektive virkeligheten som er gitt oss gjennom sanseinntrykk. . . . Materien, naturen, tilværelsen, det fysiske – er det primære, og ånden, bevisstheten, sanseinntrykka, det psykiske – er sekundært.» (Samme sted.)

»Verdensbildet er et bilde av hvordan materie beveger seg og av hvordan 'materie tenker'.» (Samme sted.)

»Hjernen er organet for tenkninga.» (Samme sted.)

c) I motsetning til idealismen som fornektet muligheten til å lære verden og dens lover å kjenne, som ikke tror at vår kunnskap er pålitelig, som ikke anerkjenner objektiv sannhet, og hevder at verden er full av »ting-i-seg-sjøl» som aldri kan bli kjent av vitenskapen; så hevder den marxistiske materialistiske filosofien at det fullt ut er mulig å få kunnskap om verden og dens lover, at vår kunnskap om naturlovene, som er prøvd gjennom eksperimenter

og praksis, er pålitelig kunnskap som har gyldighet som objektive sannheter, og at det ikke er noen ting i verden som det er umulig å få kunnskap om, men bare ting som ennå ikke er kjent, men som vil bli avdekket og gjort kjent gjennom vitenskap og praksis.

Når Engels kritiserer Kants og andre idealisters tese om at en ikke kan få kunnskap om verden og at det finnes »ting-i-seg-sjøl» som en ikke kan få kunnskap om, og forsvarer den velkjente materialistiske tesen om at vår kunnskap er pålitelig kunnskap, skriver han:

»Den mest slående gjendringa av denne og alle andre filosofiske griller er praksis, nemlig eksperimenter og arbeid. Dersom vi kan vise at vår oppfatning av en naturprosess er riktig ved å gjennomføre den sjøl, ved å frambringe den ut fra dens vilkår og attpå til få den til å tjene våre egne formål, så er det slutten for Kants ubegripelige »ting-i-seg-sjøl». De kjemiske stoffene som blir danna i planters og dyrs kroppar var slike »ting-i-seg-sjøl» inntil den organiske kjemien begynte å framstille det ene etter det andre av dem. Dermed ble »tingen-i-seg-sjøl» en ting for oss, som f. eks. alizarin, fargestoffet i krapp-plantene, som vi ikke lenger sliter med å dyrke i krapp-røttene ute på marka, men framstiller langt billigere og enklere av steinkulltjære. I tre hundre år var det kopernikanske solsystemet en hypotese som en kunne sette hundre, tusen, ja titusen mot en på, men likevel en hypotese. Men da Leverrier på grunnlag av data fra dette systemet, ikke bare utleda at det måtte eksistere en ukjent planet, men også beregna det stedet den måtte stå på himmelen, og da Galle virkelig fant denne planeten, da var det kopernikanske systemet bevist.» (F. Engels: *Ludwig Feuerbach.*)

Når Lenin anklager Bogdanov, Bazarov, Jusjkevitsj og andre etterfølgere av Mach for fideisme og forsvarer den velkjente materialistiske tesen om at vitenskapelig kunnskap om naturlovene er pålitelig kunnskap og at vitenskapens lover står for objektiv sannhet, sier han:

»Den moderne fideismen avviser slett ikke vitenskapen. Alt den avviser er vitenskapens 'overdrevne krav' om kunnskap, dens krav om objektiv sannhet. Dersom det eksisterer en objektiv sannhet (slik materialistene mener) og dersom naturvitenskapen, som gjenspeiler den ytre verden i menneskenes 'bevissthet', og bare den er i stand til å gi oss objektiv sannhet, da er all fideisme absolutt tilbakevist.» (Lenin: *Materialisme og empirio-kritisisme.*)

Dette er i korthet grunntrekka i den marxistiske filosofiske materialismen.

Det er lett å forstå hvor overmåte viktig det er å utvide grunnsetningene i den filosofiske materialismen til studiet av samfunnslivet og samfunnets

historie, og hvor overmåte viktig det er å anvende disse grunnsetningene på historia til og den praktiske virksomheten til proletariatets parti.

Dersom sambandet mellom naturforeteelsene og deres gjensidige avhengighet er lover for utviklinga av naturen, da følger det også av dette at sambandet og den gjensidige avhengigheten mellom de samfunnsmessige foreteelsene er lover for utviklinga av samfunnet, og ikke noe tilfeldig.

Følgelig opphører samfunnslivet, samfunnets historie, å være ei opphoping av »tilfeldigheter», og blir historia om den lovmessige utviklinga av samfunnet, og studiet av samfunnets historie blir en vitenskap.

Følgelig må ikke den praktiske virksomheten til proletariatets parti bygge på »framtreddende enkeltpersoners» gode ønsker, ikke på »fornuftens» eller »den alminnelige morals» krav osv., men på lovene for utviklinga av samfunnet og på studiet av disse lovene.

Videre, dersom verden kan fattes og vår kunnskap om lovene for utviklinga av naturen er pålitelig kunnskap som har gyldighet som objektiv sannhet, så følger av dette at samfunnslivet, utviklinga av samfunnet også kan fattes og at vitenskapens fakta om lovene for samfunnets utvikling er pålitelige opplysninger som har gyldighet som objektiv sannhet.

Følgelig kan vitenskapen om samfunnets historie, samme hvor sammensatte foreteelsene i samfunnslivet enn er, bli en like klar vitenskap som, la oss si biologi, og i stand til å utnytte lovene for samfunnets utvikling til praktiske formål.

Følgelig må proletariatets parti i sin praksis ikke la seg lede av vilkårlige motiver, men av lovene for samfunnsutviklinga, og av praktiske slutninger ut fra disse lovene.

Følgelig forvandles sosialismen fra en drøm om ei bedre framtid for menneskeheten, til en vitenskap.

Følgelig må sambandet mellom vitenskap og praktisk handling, mellom teori og praksis, deres enhet, være ledestjerna for proletariatets parti.

Videre, dersom naturen, tilværelsen, den materielle verden er det primære, og bevisstheten, tenkninga er det sekundære, utleda; dersom den materielle verden er objektiv virkelighet som eksisterer uavhengig av menneskenes bevissthet, mens bevisstheten er ei gjenspeiling av denne objektive virkeligheten, så følger av dette at samfunnets materielle liv, dets tilværelse også er primært, og dets åndelige liv er sekundært, utleda, at samfunnets materielle liv er en objektiv virkelighet som eksisterer uavhengig av menneskenes vilje, mens samfunnets åndelige liv er ei gjenspeiling av denne objektive virkeligheten, ei gjenspeiling av tilværelsen.

Følgelig må kilden til utforminga av samfunnets åndelige liv, opprinnelsen

til samfunnsmessige ideer, de samfunnsmessige teoriene, de politiske synsmåtene og de politiske institusjonene ikke søkes i sjølve ideene, teoriene, synsmåtene og de politiske institusjonene, men i vilkåra for samfunnets materielle liv, i den samfunnsmessige tilværelsen som disse ideene, teoriene, synsmåtene osv. er gjenspeilinga av.

Følgelig, når vi vil støte på forskjellige samfunnsmessige ideer, teorier, synsmåter og politiske institusjoner i forskjellige perioder av samfunnets historie; når vi møter visse samfunnsmessige ideer, teorier, synsmåter og politiske institusjoner under slavesystemet, andre under føydalismen, og igjen andre under kapitalismen, kan ikke dette forklares ut fra »naturen» eller »egenskapene» til sjølve ideene, teoriene, synsmåtene og de politiske institusjonene, men fra de forskjellige vilkåra for samfunnets materielle liv i forskjellige perioder av samfunnsutviklinga.

Slik samfunnets tilværelse er, slik vilkåra for samfunnets materielle liv er, slik er samfunnets ideer, teorier, politiske synsmåter og politiske institusjoner.

I samband med dette sier Marx:

»Det er ikke menneskenes bevissthet som bestemmer deres tilværelse, men, omvendt, deres samfunnsmessige tilværelse som bestemmer deres bevissthet.» (Karl Marx: *Til kritikken av den politiske økonomi*, Forord.)

Følgelig, for ikke å gjøre feil i politikken, for ikke å komme i samme stilling som virkelighetsferne drømmere, må proletariatets parti ikke grunne sin virksomhet på abstrakte »prinsipper for menneskelig fornuft», men på de konkrete vilkåra for samfunnets materielle liv som den bestemmende kraft for samfunnets utvikling; ikke på gode ønsker fra »store menn», men på virkelige behov som utviklinga av samfunnets materielle liv reiser.

Utopistenes, medrekna narodnikenes, anarkistenes og de sosial-revolusjonæres nederlag skyldtes bl. a. at de ikke forsto at vilkåra for samfunnets materielle liv spiller en grunnleggende rolle i samfunnets utvikling, at de forfalt til idealisme og ikke grunna sine praktiske handlinger på de behova som utviklinga av samfunnets materielle liv reiste, men uavhengig av og trass i disse behova grunna dem på »ideelle planer» og »altomfattende prosjekter» som var løsrevet fra samfunnets virkelige liv.

Marxismen-leninismens styrke og livskraft ligger i den kjensgjerningen at den grunner sin virksomhet på de behova som utviklinga av samfunnets materielle liv reiser og aldri fjerner seg fra samfunnets virkelige liv.

Av Marx' ord følger imidlertid ikke at samfunnsmessige ideer og teorier, de politiske synsmåter og institusjoner ikke har noen betydning i samfunnets liv, at de ikke virker tilbake på den samfunnsmessige tilværelsen, på utviklinga av de materielle vilkåra for samfunnets liv. Til nå har vi snakket om *opprinnelsen*

til de samfunnsmessige ideer, teorier, synsmåter og politiske institusjoner, om *hvordan de oppstår*, om at samfunnets åndelige liv er ei gjenspeiling av vilkåra for dets materielle liv. Når det gjelder *betydninga* av de samfunnsmessige ideer, teorier, synsmåter og politiske institusjoner, når det gjelder deres *rolle* i historia, så fornekte ikke den historiske materialismen dem, men understreker tvert om deres viktige rolle og betydning i samfunnets liv, i dets historie.

Det fins forskjellige slag samfunnsmessige ideer og teorier. Det fins gamle ideer og teorier som har overlevd seg sjøl og som tjener interessene til de døende kreftene i samfunnet. Deres betydning ligger i at de hemmer samfunnets utvikling, dets framgang. Videre fins det nye og framskredne ideer og teorier som tjener interessene til de framskredne kreftene i samfunnet. Deres betydning ligger i at de letter samfunnets utvikling, dets framgang; og deres betydning blir større jo nøyaktigere de gjenspeiler de behova utviklinga av samfunnets materielle liv reiser.

Nye samfunnsmessige ideer og teorier oppstår bare etter at utviklinga av samfunnets materielle liv har stilt samfunnet overfor nye oppgaver. Men når de først har oppstått, blir de ei overmåte mektig kraft som letter løsninga av de nye oppgavene som utviklinga av samfunnets materielle liv har stilt, ei kraft som letter samfunnets framgang. Det er nettopp her den veldige organiserende, mobiliserende og omskapende betydninga av de nye ideene, de nye teoriene, de nye politiske synsmåtene og de nye politiske institusjonene kommer til uttrykk. Nye samfunnsmessige ideer og teorier oppstår nettopp fordi de er nødvendige for samfunnet, fordi det er *umulig* å løse de påtrengende oppgavene som stilles av utviklinga av samfunnets materielle liv uten deres organiserende, mobiliserende og omskapende arbeid. De nye samfunnsmessige ideer og teorier som er oppstått på grunnlag av de nye oppgavene som utviklinga av samfunnets materielle liv har stilt, bryter seg fram, blir folkemassenes eiendom, mobiliserer dem, organiserer dem mot samfunnets døende krefter og letter såleis omstyrtinga av disse kreftene, som hemmer utviklinga av samfunnets materielle liv.

Såleis virker de samfunnsmessige ideer, teorier og politiske institusjoner som er oppstått på grunnlag av de påtrengende oppgaver som stilles av utviklinga av samfunnets materielle liv, utviklinga av den samfunnsmessige tilværelse, sjøl inn på den samfunnsmessige tilværelse, på samfunnets materielle liv, idet de skaper de vilkår som er nødvendige for fullstendig løsning av de påtrengende oppgavene som samfunnets materielle liv stiller, og gjør ei videre utvikling av dette mulig.

I samband med dette sier Marx:

»Teorien blir ei materiell kraft så snart den har grepet massene.» (Karl Marx: *Til kritikken av den Hegelske rettsfilosofi.*)

Følgelig, for at det skal bli mulig for proletariatets parti å innvirke på vilkåra for samfunnets materielle liv og påskynde utviklinga og forbedringa av dem, må det støtte seg på en samfunnsmessig teori, en samfunnsmessig ide som på riktig vis gjenspeiler behova som stilles av utviklinga av samfunnets materielle liv, og som derfor er i stand til å sette de breie folkemassene i bevegelse, mobilisere dem og organisere dem i det proletariske partiets store hær, som er forberedt på å knuse de reaksjonære kreftene og rydde vei for de framskredne kreftene i samfunnet.

»Økonomistenes» og mensjevikenes nederlag skyldtes bl.a. at de ikke forstod den mobiliserende, organiserende og omskapende rolle som den framskredne teori, den framskredne ide spiller. Idet de sank ned i vulgærmaterialisme, reduserte de teoriens og ideens rolle til nesten ingenting og fordømte såleis partiet til passivitet og skyggetilværelse.

Marxismen-leninismens styrke og livskraft kommer av at den bygger på en framskreden teori som på riktig vis gjenspeiler behova som reises av utviklinga av samfunnets materielle liv, at den løfter teorien opp på det riktige nivå og at den ser det som sin plikt å utnytte den mobiliserende, organiserende og omskapende kraft i denne teorien fullt ut.

Dette er svaret den historiske materialismen gir på spørsmålet om forholdet mellom samfunnsmessig tilværelse og samfunnsmessig bevissthet, mellom vilkåra for utviklinga av samfunnets materielle liv og utviklinga av samfunnets åndelige liv.

3) *Den historiske materialismen.*

Det gjenstår nå å klargjøre følgende spørsmål: Hva, ut fra den historiske materialismens synspunkt, menes med »vilkåra for samfunnets materielle liv» som i siste instans bestemmer samfunnets fysiognomi, dets ideer, synsmåter, politiske institusjoner osv.?

Hva er egentlig disse »vilkåra for samfunnets materielle liv», hva er kjennetegna deres?

Det er ingen tvil om at begrepet »vilkåra for samfunnets materielle liv» først og fremst omfatter den natur som omgir samfunnet, det geografiske miljø, som er et av de nødvendige og konstante vilkåra for samfunnets materielle liv og som sjølsagt innvirker på samfunnets utvikling. Hvilken rolle spiller det geografiske miljø for samfunnets utvikling? Er det geografiske miljø hovedkrafta som bestemmer samfunnets fysiognomi, karakteren av menneskenes samfunnssystem, overgangen fra et system til et annet?

Den historiske materialismen svarer nektende på dette spørsmålet.

Det geografiske miljø er uten tvil et av de konstante og nødvendige vilkåra for samfunnets utvikling og innvirker sjølsagt på samfunnets utvikling, påskynder eller sinker den. Men dets innvirkning er ikke den *bestemmende* innvirkninga, da endringene og utviklinga av samfunnet foregår uten sammenlikning mye fortere enn endringene og utviklinga av det geografiske miljø. I et tidsrom av tre tusen år er tre forskjellige samfunnssystem blitt avskaffa i Europa: det primitive fellesskapssystemet, slavesystemet og føydalsystemet. I den østre delen av Europa, i Sovjetunionen, er til og med fire samfunnssystem blitt avskaffa. Men i løpet av den samme perioden har de geografiske vilkåra i Europa enten ikke endra seg i det hele tatt, eller de har endra seg så lite at geografien ikke bryr seg om å nevne dem. Og dette er helt naturlig. Endringer av noen betydning i det geografiske miljø trenger millioner av år, mens noen få hundre eller et par tusen år er nok for til og med svært viktige endringer i menneskenes samfunnssystem.

Av dette følger at det geografiske miljø ikke kan være hovedårsaka, den *bestemmende* årsak til samfunnsutviklinga, for det som forblir nesten uendra i løpet av titusener av år, kan ikke være hovedårsaka til utviklinga av det som gjennomgår grunnleggende endringer i løpet av noen hundreår.

Videre kan det ikke være tvil om at begrepet »vilkåra for samfunnets materielle liv» også omfatter befolkningstilveksten, en større eller mindre grad av befolkningstetthet, for menneskene utgjør en vesentlig del av vilkåra for samfunnets materielle liv, og uten et visst minimum av mennesker kan det ikke finnes noe materielt liv i samfunnet. Er da ikke folketilveksten den hovedkrafta som bestemmer karakteren av menneskenes samfunnssystem?

Den historiske materialismen svarer nektende også på dette spørsmålet.

Sjølsagt innvirker folketilveksten på samfunnets utvikling, letter eller sinker utviklinga, men den kan ikke være hovedkrafta i samfunnets utvikling, og dens innvirkning på samfunnets utvikling kan ikke være den *bestemmende* innvirkninga, fordi folketilveksten i seg sjøl ikke gir noen nøkkel til spørsmålet om hvorfor et gitt system blir avløst av nettopp det og det nye systemet og ikke av et annet, hvorfor det primitive fellesskapssystemet ble avløst nettopp av slavesystemet, slavesystemet av føydalsystemet og føydalsystemet av det borgerlige og ikke av et annet system.

Dersom folketilveksten var den bestemmende krafta i samfunnsutviklinga, måtte en høyere befolkningstetthet nødvendigvis føre med seg et samfunnssystem av tilsvarende høyere type. Men vi finner ikke at dette er tilfelle. Befolkningstettheten i Kina er fire ganger så høy som i USA, men likevel står USA høyere enn Kina med omsyn til samfunnsmessig utvikling, for i Kina

hersker ennå et halvføydalt system, mens USA for lenge siden har nådd det høyeste stadium i kapitalismens utvikling. Befolkningstettheten i Belgia er 19 ganger høyere enn i USA og 26 ganger høyere enn i Sovjetunionen. Likevel står USA høyere enn Belgia med omsyn til samfunnsmessig utvikling, og sammenlikna med Sovjetunionen ligger Belgia en hel historisk epoke etter, for i Belgia hersker det kapitalistiske systemet, mens Sovjetunionen alt har gjort slutt på kapitalismen og oppretta et sosialistisk system.

Av dette følger at folketilveksten ikke er og ikke kan være hovedkrafta i samfunnets utvikling, den krafta som *bestemmer* karakteren av samfunns-systemet, samfunnets fysiognomi.

a) Hva er så den hovedkrafta i de sammensatte vilkåra for samfunnets materielle liv, som bestemmer samfunnets fysiognomi, karakteren av det samfunnsmessige systemet, samfunnets utvikling fra et system til et annet?

Denne krafta er ifølge den historiske materialismen *metoden for å framskaffe midlene til livets opphold*, de midlene som er nødvendige for at menneskene skal eksistere, *måten å produsere de materielle goder* – mat, klær, skotøy, boliger, brensel, produksjonsredskaper osv. – som er nødvendige for samfunnets liv og utvikling.

For å leve må folk ha mat, klær, skotøy, bolig, brensel osv. For å ha disse materielle godene må folk produsere dem; og for å produsere dem må folk ha produksjonsredskaper som en kan produsere mat, klær, skotøy, bolig, brensel osv. med; en må være i stand til å produsere disse redskapene og bruke dem.

Produksjonsredskapene som en produserer materielle goder med, *menneskene* som betjener disse produksjonsredskapene og virkeliggjør produksjonen av de materielle goder takket være en viss *produksjonserfaring* og *arbeidsdyktighet* – alle disse elementene utgjør tilsammen samfunnets *produktivkrefter*.

Men produktivkreftene er bare ei side ved produksjonen, bare ei side ved produksjonsmåten, ei side som uttrykker menneskenes forhold til ting og krefter i naturen, som menneskene gjør bruk av i produksjonen av de materielle goder. Ei annen side ved produksjonen, ei annen side ved produksjonsmåten er menneskenes forhold til hverandre i produksjonsprosessen, menneskenes *produksjonsforhold*. Menneskene fører kamp mot naturen og utnytter naturen til produksjonen av materielle goder, ikke isolert fra hverandre, ikke som enkeltindivider atskilt fra hverandre, men i fellesskap, i grupper, i samfunn. Produksjonen er derfor alltid og under alle vilkår *samfunnsmessig* produksjon. I produksjonen av de materielle goder trer menneskene i gjensidige forhold av et eller annet slag til hverandre innafor produksjonen, i produksjonsforhold av et eller annet slag. Dette kan være

forhold med samarbeid og gjensidig hjelp mellom mennesker som er fri fra utbytting; det kan være forhold med herredømme og underkuing; og det kan endelig være overgangsforhold fra en form for produksjonsforhold til en annen form. Men samme hvilken karakter produksjonsforholda enn har, utgjør de alltid og under ethvert system en like vesentlig del av produksjonen som samfunnets produktivkrefter.

»I produksjonen», sier Marx, »påvirker menneskene ikke bare naturen, men også hverandre. De produserer bare ved at de samarbeider på en bestemt måte og utveksler sin virksomhet gjensidig. For å produsere inngår de bestemte forbindelser og forhold med hverandre, og bare innafor disse samfunnsmessige forbindelser og forhold foregår deres innvirkning på naturen, foregår produksjonen.» (Karl Marx: *Lønnsarbeid og Kapital.*)

Følgelig omfatter produksjonen, produksjonsmåten, både samfunnets produktivkrefter og menneskenes produksjonsforhold og er såleis legemliggjøringa av deres enhet i produksjonsprosessen av de materielle goder.

b) *Det første særtrekket* ved produksjonen er at den aldri blir stående på et punkt i lengre tid, men er alltid i endring og utvikling, og videre at endringer i produksjonsmåten uunngåelig framkaller endringer i hele det samfunnsmessige systemet, de samfunnsmessige ideene, de politiske synsmåtene og politiske institusjonene — de framkaller ei omdanning av hele den samfunnsmessige og politiske struktur. På forskjellige utviklingstrinn bruker menneskene forskjellige produksjonsmåter, eller for å si det enklere: de har forskjellig levevis. I ufellesskapet er det *en* produksjonsmåte, under slaveriet er det en annen produksjonsmåte, under føydalismen en tredje produksjonsmåte, osv. I samsvar med dette er menneskenes samfunnssystem, deres åndelige liv, deres synsmåter og politiske institusjoner også forskjellige.

Slik produksjonsmåten i et samfunn er, slik er også i hovedsak sjølve samfunnet, dets ideer og teorier, dets politiske synsmåter og institusjoner.

Eller for å si det enklere: slik menneskenes levevis er, slik er deres tenkesett.

Dette betyr at historia om samfunnets utvikling først og fremst er historia om utviklinga av produksjonen, historia om produksjonsmåtene som har etterfulgt hverandre i århundrenes løp, historia om utviklinga av produktivkreftene og om menneskenes produksjonsforhold.

Følgelig er historia om samfunnets utvikling samtidig historia om sjølve produsentene av de materielle godene, historia om de arbeidende massene som er hovedkrafta i produksjonsprosessen og som utfører produksjonen av de materielle goder som er nødvendige for samfunnets eksistens.

Følgelig kan historisk vitenskap, dersom den vil være en virkelig vitenskap, ikke lenge redusere historia og samfunnets utvikling til kongers og hærføreres

handlinger, til »erobrerens» og »statsbetvingeres» handlinger, men framfor alt ta for seg historia til produsentene av de materielle godene, historia til de arbeidende massene, folkenes historie.

Følgelig må en ikke søke nøkkelen til studiet av lovene for samfunnets historie i menneskenes tanker, i samfunnets synsmåter og ideer, men i produksjonsmåten som praktiseres av samfunnet i enhver gitt historisk periode. Den må søkes i samfunnets økonomiske liv.

Følgelig er den aller første oppgava for den historiske vitenskapen å utforske og avsløre lovene for produksjonen, lovene for utviklinga av produktivkreftene og produksjonsforholda, lovene for samfunnets økonomiske utvikling.

Følgelig må proletariatets parti, dersom det vil være et virkelig parti, framfor alt tilegne seg kunnskap om lovene for utviklinga av produksjonen, for samfunnets økonomiske utvikling.

Følgelig må proletariatets parti, for ikke å gjøre feil i politikken, framfor alt gå ut fra lovene for utviklinga av produksjonen, fra lovene for samfunnets økonomiske utvikling, både i oppbygninga av sitt program og i sin praktiske virksomhet.

c) *Det andre særtrekket* ved produksjonen er at endringene i og utviklinga av produksjonen alltid begynner med endringer i og utvikling av produktivkreftene, og i første rekke med endringer i og utvikling av produksjonsredskapene. Produktivkreftene er derfor de mest bevegelige og revolusjonære elementene i produksjonen. Først forandrer og utvikler samfunnets produktivkrefter seg, og deretter, *avhengig* av disse endringene og *i samsvar med dem*, forandrer menneskenes produksjonsforhold, deres økonomiske forhold, seg. Dette betyr likevel ikke at produksjonsforholda ikke innvirker på utviklinga av produktivkreftene og at de sistnevnte ikke er avhengig av de førstnevnte. Mens utviklinga av produksjonsforholda er avhengig av utviklinga av produktivkreftene, virker produksjonsforholda i sin tur tilbake på utviklinga av produktivkreftene, påskynder eller bremser den. I samband med dette må det bemerkes at produksjonsforholda ikke kan bli liggende etter og være i en tilstand av motsigelse til veksten av produktivkreftene i for lang tid, da produktivkreftene kan utvikle seg i fullt monn bare når produksjonsforholda svarer til produktivkreftenes karakter, til den tilstand de er i, og gir fullt spillerom for utviklinga av dem. Derfor må produksjonsforholda, samme hvor mye de ligger etter utviklinga av produktivkreftene, før eller seinere komme i samsvar med – og komme virkelig i samsvar med – utviklingsnivået for produktivkreftene, produktivkreftenes karakter. Ellers ville vi ha ei grunnleggende krenking av enheten mellom produktivkreftene og produksjons-

forholda innen produksjonssystemet, et brudd i produksjonen i sin helhet, ei krise i produksjonen, ei ødelegging av produktivkrefter.

Et eksempel på det at produksjonsforholda ikke samsvarer med karakteren av produktivkreftene, står i konflikt med dem, er de økonomiske krisene i de kapitalistiske land, hvor den privatkapitalistiske eiendomsrett til produksjonsmidlene står i skrikende misforhold til produksjonsprosessens samfunnsmessige karakter, til produktivkreftenes karakter. Resultatet av dette er økonomiske kriser, som fører til ødelegging av produktivkrefter. Videre danner sjølve dette misforholdet det økonomiske grunnlaget for samfunnsmessig revolusjon, som har som formål å ødelegge de bestående produksjonsforholda og å skape nye produksjonsforhold som er i samsvar med produktivkreftenes karakter.

Et eksempel på det motsatte, der produksjonsforholda fullstendig samsvarer med karakteren av produktivkreftene, er den sosialistiske nasjonaløkonomien i Sovjetunionen, der den samfunnsmessige eiendomsretten til produksjonsmidlene er i fullstendig samsvar med den samfunnsmessige karakteren av produksjonsprosessen, og der økonomiske kriser og ødelegging av produktivkreftene som følge av dette er ukjent.

Følgelig er produktivkreftene ikke bare det mest bevegelige og revolusjonære element i produksjonen, men de er også det bestemmende element i utviklinga av produksjonen.

Slik produktivkreftene er, slik må også produksjonsforholda være.

Mens produktivkreftenes tilstand gir svar på spørsmålet: med hvilke produksjonsredskaper produserer menneskene de materielle godene de trenger? — så gir produksjonsforholdas tilstand svar på et annet spørsmål — hvem eier *produksjonsmidlene* (jorda, skogene, vassdraga, metallforekomstene, råstoffene, produksjonsredskapene, produksjonsbygningene, transport- og kommunikasjonsmidlene osv.), hvem har makta over produksjonsmidlene, er det hele samfunnet, eller er det enkeltpersoner, grupper eller klasser som utnytter dem til å utbytte andre personer, grupper eller klasser?

Her er et grovt bilde av produktivkreftenes utvikling fra de eldste tider fram til våre dager: Overgang fra primitive steinredskaper til pil og bue, og i samband med dette overgang fra jegerliv til temming av dyr og primitiv fedrift; overgang fra steinredskaper til metallredskaper (jernoksa, treplogen med plogskjær av jern osv.), med en tilsvarende overgang til oppdyrking av jorda og jordbruk; ei videre forbedring av metallredskapene for bearbeiding av materialer, innføringa av blåsebelgen i smia, innføringa av pottemakerarbeid, med ei tilsvarende utvikling av handverket, utskillinga av handverket fra jordbruket, utviklinga av en sjølstepdig handverksindustri og deretter av

manifakturen; overgangen fra handverksredskaper til maskiner og forvandlinga av handverk og manufaktur til maskinindustri; overgangen til maskinsystemet og oppkomsten av en moderne storstilt maskinindustri – slik er det allmenne og langt fra fullstendige bildet av utviklinga av samfunnets produktivkrefter i løpet av menneskehetens historie. Det er klart at utviklinga og forbedringa av produksjonsredskapene ble bevirka av mennesker som var knytta til produksjonen, og ikke uavhengig av menneskene; og følgelig ble endringer og utvikling av produktivredskapene fulgt av endringer og utvikling av menneskene, det viktigste elementet i produktivkreftene, fulgt av endringer og utvikling av deres produksjonserfaring, deres arbeidsdyktighet, deres evne til å bruke produksjonsredskapene.

I samsvar med endringa i og utviklinga av samfunnets produktivkrefter i løpet av historia, har menneskenes produksjonsforhold, deres økonomiske forhold endra og utvikla seg.

Historia kjenner fem *hovedtyper* av produksjonsforhold: produksjonsforholda i det primitive fellesskapet, i slaveriet, i føydalismen, i kapitalismen og i sosialismen.

Grunnlaget for produksjonsforholda under det primitive fellesskapsystemet er at samfunnet eier produksjonsmidlene. Dette svarer i hovedsak til produktivkreftenes karakter i denne perioden. Steinredskaper og seinere pil og bue utelukket muligheten for menneskenes individuelle kamp mot naturkreftene og rovdyra. For å samle frukt i skogen, fange fisk, bygge en slags bolig var menneskene nødt til å arbeide i fellesskap dersom de ikke ville dø av sult eller falle som bytte for rovdyr eller nabosamfunn. Felles arbeid førte til såvel felleseie av produksjonsmidlene som til fruktene av produksjonen. Her eksisterte ennå ikke begrepet privat eiendomsrett til produksjonsmidlene, med unntak av personlig eie av visse produksjonsredskaper som samtidig var forsvarsmiddel mot rovdyr. Her eksisterte ikke utbytting, ingen klasser.

Grunnlaget for produksjonsforholda under slavesystemet er at slaveeieren eier produksjonsmidlene. Han eier også arbeideren i produksjonen – slaven, som han kan selge, kjøpe eller drepe som om slaven var et dyr. Slike produksjonsforhold svarer i hovedsak til den tilstand produktivkreftene er i i denne perioden. I stedet for steinredskaper har menneskene nå metallredskaper til sin rådighet; i stedet for den elendige og primitive jegerhusholdninga som verken kjente til fedrift eller jordbruk, oppstår nå fedrift, jordbruk, handverk og ei arbeidsdeling mellom disse produksjonsgreinene. Muligheten oppstår til å bytte produkter mellom enkeltpersoner og mellom samfunn, muligheten til å samle rikdommer i hendene på noen få, den

virkelige opphopinga av produksjonsmidler i hendene på et mindretall, og muligheten for mindretallet til å undertrykke flertallet og forvandling av flertallet til slaver. Her finner vi ikke lenger noe felles og fritt arbeid av alle samfunnets medlemmer i produksjonsprosessen – her hersker tvangsarbeid for slavene, som blir utbytta av de ikke-arbeidende slaveeierne. Her er det derfor ikke felleseie av produksjonsmidlene eller av fruktene av produksjonen. Det er avløst av privat eiendomsrett. Her framstår slaveeieren som den første og viktige eieren i ordets fulle mening.

Fattige og rike, utbyttere og utbytta, mennesker med fulle rettigheter og mennesker uten rettigheter, en bitter klassekamp mellom dem – slik er bildet av slavesystemet.

Grunnlaget for produksjonsforholda under føydalsystemet er at føydalherren eier produksjonsmidlene og ikke fullt ut eier arbeideren i produksjonen – den livegne, som føydalherren ikke lenger kan drepe, men som han kan kjøpe og selge. Ved sida av føydal eiendomsrett eksisterer bondens og handverkerens eiendomsrett til sine produksjonsredskaper og til sitt private foretak, grunna på hans eget arbeid. Slike produksjonsforhold svarer i hovedsak til den tilstand produktivkreftene er i i denne perioden. Videre forbedringer av smeltinga og bearbeidinga av jernet; utbredelsen av jernplogen og vevsolen; den videre utviklinga av jordbruket, hagebruket, vindyrkinga og dyrkinga av oljeholdige planter; oppkomsten av manufakturforetak ved sida av handverkernes verksteder – slik er de karakteristiske trekka ved produktivkreftenes tilstand.

De nye produktivkreftene krever at arbeideren viser et visst initiativ i produksjonen og lyst til å arbeide, interesse for arbeidet. Derfor forkaster føydalherren slaven som en arbeider som ikke har noen interesse for arbeidet og er fullstendig uten initiativ, og foretrekker å ha å gjøre med den livegne, som har sitt eget bruk, sine egne produksjonsredskaper og en viss interesse for arbeidet, noe som er nødvendig for dyrkinga av jorda og for at han skal kunne betale føydalherren med en del av avlinga.

Her er den private eiendomsretten videre utvikla. Utbyttinga er nesten like grusom som under slaveriet – den er bare blitt noe mildere. Klassekamp mellom utbyttere og de utbytta er hovedtrekket ved føydalsystemet.

Grunnlaget for produksjonsforholda under det kapitalistiske systemet er at kapitalisten eier produksjonsmidlene, men ikke arbeiderne i produksjonen – lønnsarbeiderne, som kapitalisten verken kan drepe eller selge fordi de har personlig frihet. Men de er berøvet for produksjonsmidler og for ikke å dø av sult er de nødt til å selge sin arbeidskraft til kapitalisten og til å bære utbyttingsåket. Ved sida av den kapitalistiske eiendomsretten til produksjons-

midlene finner vi, til å begynne med i vidt omfang, at bøndene og handverkerne har privat eiendomsrett til produksjonsmidlene. Disse bøndene og handverkerne er ikke lenger livegne og deres private eiendom er grunna på deres personlige arbeid. I steden for handverkernes verksteder og manufakturforetakene oppstår det svære bedrifter og fabrikker som er utstyrt med maskiner. I stedet for de adelige godsene, som ble drevet ved hjelp av bøndenes primitive produksjonsredskaper, oppstår det nå svære kapitalistiske bruk, som blir drevet etter vitenskapelige opplegg og som er utstyrt med jordbruksmaskiner.

De nye produktivkreftene krever at arbeiderne i produksjonen skal være bedre utdanna og mer oppvakte enn de underkua og uvitende livegne, at de skal være i stand til å forstå maskinene og behandle dem riktig. Derfor foretrekker kapitalistene å ha å gjøre med lønnsarbeidere, som er frie fra livegenskapets band og som er godt nok utdanna til å kunne behandle maskinene riktig.

Men idet kapitalismen har utvikla produktivkreftene i et veldig omfang, har den vikla seg inn i motsigelser som den ikke er i stand til å løse. Ved å produsere større og større mengder varer og senke prisene på dem, skjerper kapitalismen konkurransen, ruinerer massene av små og mellomstore privateiere, forvandler dem til proletarer og senker deres kjøpekraft med det resultatet at det blir umulig å få avsatt de produserte varene. På den andre sida, ved å utvide produksjonen og samle millioner av arbeidere i svære bedrifter og fabrikker, gir kapitalismen produksjonen en samfunnsmessig karakter og undergraver dermed sitt eget grunnlag, da produksjonsprosessens samfunnsmessige karakter krever samfunnsmessig eiendomsrett til produksjonsmidlene. Likevel fortsetter produksjonsmidlene å være privatkapitalistisk eiendom, noe som er uforenlig med produksjonsprosessens samfunnsmessige karakter.

Disse uforsonlige motsigelsene mellom produktivkreftenes karakter og produksjonsforholda kommer til uttrykk i periodiske overproduksjonskriser, da kapitalistene, som ikke finner noen skikkelig etterspørsel for varene sine på grunn av at de sjøl har ruinert folkemassene, blir tvunget til å brenne produkter, ødelegge ferdige varer, innstille produksjonen og ødelegge produktivkrefter, mens millioner av mennesker blir tvunget til å lide under arbeidsløshet og sult, ikke fordi det er mangel på varer, men fordi det er en overproduksjon av varer.

Dette betyr at de kapitalistiske produksjonsforholda ikke lenger samsvarer med den tilstand som samfunnets produktivkrefter er i, og er kommet i en uforsonlig motsigelse til dem.

Dette betyr at kapitalismen er svanger med revolusjon, en revolusjon som har til formål å erstatte den nåværende kapitalistiske eiendomsretten til produksjonsmidlene med sosialistisk eiendomsrett.

Dette betyr at hovedtrekket ved det kapitalistiske system er en overmåte skarp klassekamp mellom utbyttere og utbyttede.

Grunnlaget for produksjonsforholda under det sosialistiske system, som til nå er oppretta bare i Sovjetunionen, er den samfunnsmessige eiendomsretten til produksjonsmidlene. Her fins det ikke lenger utbyttere og utbyttede. De framstilte produktene fordeles etter arbeidsinnsatsen, ifølge prinsippet: »Den som ikke arbeider, skal heller ikke ete.» Her er de gjensidige forholda mellom menneskene i produksjonsprosessen karakterisert ved kameratslig samarbeid og sosialistisk gjensidig hjelp mellom arbeidere som er frie fra utbytting. Her står produksjonsforholda fullstendig i samsvar med den tilstand som produktivkreftene er i, for produksjonsprosessens samfunnsmessige karakter forsterkes av den samfunnsmessige eiendomsretten til produksjonsmidlene.

Dette er grunnen til at den sosialistiske produksjonen i Sovjetunionen ikke kjenner noe til periodiske overproduksjonskriser og de meningsløsheter som følger med dem.

Dette er grunnen til at produktivkreftene her utvikler seg i stadig større tempo, for produksjonsforholda som står i samsvar med dem gir fulle muligheter for ei slik utvikling.

Slik er bildet av utviklinga av menneskenes produksjonsforhold i løpet av menneskehetens historie.

Slik er utviklinga av produksjonsforholda avhengig av utviklinga av samfunnets produktivkrefter, og framfor alt avhengig av utviklinga av produksjonsredskapene. I kraft av denne avhengigheten fører endringene i og utviklinga av produktivkreftene før eller seinere til tilsvarende endringer i og utvikling av produksjonsforholda.

»Bruken og framstillinga av arbeidsmidler¹», sier Marx, »karakteriserer den spesifikt menneskelige arbeidsprosess, sjøl om dette finnes i kims form hos visse dyrearter, og Franklin definerer derfor mennesket som 'a toolmaking animal', et dyr som lager verktøy. Levninger av arbeidsmidler er like viktige for bedømminga av forgangne samfunnsformer, som knokkeler er for forståelsen av utdødde dyrearter. Det er ikke tinga som lages som skiller forskjellige økonomiske epoker, men hvordan og med hvilke arbeidsmidler de lages. Arbeidsmidlene er ikke bare gradmåleren for utviklinga av den menneskelige arbeidskrafta, de viser også til de samfunnsmessige forhold det arbeides under.» (Karl Marx: *Kapitalen*, bind I.)

Og videre:

»De samfunnsmessige forholda er nært knytta til produktivkreftene. Når menneskene skaffer seg nye produktivkrefter, forandrer de sin produksjonsmåte; og ved å forandre sin produksjonsmåte, ved å forandre måten å sikre seg livets opphold på, forandrer de alle sine samfunnsmessige forhold. Handkverna gir et samfunn med føydalherrer; dampmølla et samfunn med industrikapitalister.» (Karl Marx: *Filosofiens elendighet*.)

»Det foregår en stadig bevegelse av vekst i produktivkreftene, av ødelegging i de samfunnsmessige forhold, ei forming av ideer; det eneste uforanderlige er bevegelsens abstraksjon.» (Samme sted.)

I sin karakteristikk av den historiske materialismen, slik den er formulert i *Det kommunistiske manifest*, sier Engels:

»Den økonomiske produksjonen og den samfunnsmessige struktur som nødvendigvis følger av den i enhver historisk epoke, utgjør grunnlaget for denne epokens politiske og intellektuelle historie; ... all historie (siden oppløsinga av det urgamle felleseiet til jorda) har følgelig vært historia om klassekamper, om kamper mellom utbytta og utbyttere, mellom undertrykte og undertrykkende klasser på ulike trinn av den samfunnsmessige utviklinga; men ... denne kampen har nå nådd et trinn da den utbytta og undertrykte klassen (proletariatet) ikke lenger kan frigjøre seg fra den klassen som utbytter og undertrykker den (borgerskapet), uten samtidig for alltid å frigjøre hele samfunnet fra utbytting, undertrykking og klassekamp.» (Engels' forord til den tyske utgava av *Manifestet* av 1883.)

d) *Det tredje særtrekket* ved produksjonen er at nye produktivkrefter og de produksjonsforhold som samsvarer med dem, ikke oppstår atskilt fra det gamle systemet, ikke etter at det gamle systemet er forsvunnet, men innafør det gamle systemet; de oppstår ikke som resultat av menneskets planlagte og bevisste virksomhet, men spontant, ubevisst, uavhengig av menneskets vilje. De oppstår spontant og uavhengig av menneskets vilje av to grunner:

For det første fordi menneskene ikke står fritt til å velge den ene eller den andre produksjonsmåten, fordi hver ny generasjon som trer inn i livet, finner produktivkrefter og produksjonsforhold som allerede eksisterer som resultat av tidligere generasjoners arbeid. Derfor må den nye generasjonen i den første tida gå med på og tilpasse seg alt den finner i ferdig form på produksjonens område, for å bli i stand til å produsere materielle goder.

For det andre fordi menneskene, når de forbedrer et eller annet produksjonsredskap, et eller annet element i produktivkreftene, ikke har klart for seg, ikke forstår eller tenker på hvilke *samfunnsmessige* resultater disse forbedringene vil føre til, men bare tenker på sine dagligdags interesser, på å

lette arbeidet sitt og på å sikre seg en eller annen direkte og merkbar fordel for seg sjøl.

Da noen medlemmer av det primitive fellesskapssamfunnet gradvis og famlende gikk over fra å bruke steinredskaper til å bruke jernredskaper, visste de ikke og tenkte de sjølsagt ikke på hvilke *samfunnsmessige* resultater denne nyskapinga ville føre til. De forsto ikke eller hadde ikke klart for seg at endringa til metallredskaper betydde en revolusjon i produksjonen, at den på lengre sikt ville føre til slavesystemet. De ville ganske enkelt lette sitt arbeid og sikre seg en umiddelbar og merkbar fordel. Deres bevisste virksomhet var begrensa av de snevre rammene som disse dagligdagse personlige interessene satte.

Da det unge borgerskapet i Europa under føydalsystemets periode begynte å reise svære manufakturforetak ved siden av de små handverks-verkstedene, og på denne måten utvikla samfunnets produktivkrefter, visste det ikke og tenkte sjølsagt ikke på hvilke *samfunnsmessige* følger denne nyskapinga ville føre til. Det hadde ikke klart for seg eller forsto ikke at denne «lille» nyskapinga ville føre til ei omgruppering av samfunnsmessige krefter som måtte ende i en revolusjon både mot kongedømmets makt, hvis nådegaver borgerskapet verdsatte høgt, og mot adelen, der de mest framtreddende medlemmene av borgerskapet ikke sjelden higet etter å bli opptatt i rekkene. Borgerskapet ville ganske enkelt senke kostnadene til produksjonen, kaste større mengder varer ut på markedet i Asia og i det nylig oppdaga Amerika og oppnå større profitt. Dets bevisste virksomhet var begrensa av de snevre rammene for dette hverdagslige praktiske målet.

Da de russiske kapitalistene sammen med utenlandske kapitalister ivrig reiste moderne maskindrevet storindustri i Russland, mens de lot tsarismen være i fred og overløt bøndene til godseierne alt annet enn fintfølelse medlidenhet, visste de ikke og tenkte sjølsagt ikke på hvilke *samfunnsmessige* følger denne utstrakte veksten av produktivkreftene ville få. De hadde ikke klart for seg eller forsto ikke at dette store spranget i utviklinga av samfunnets produktivkrefter ville føre til ei slik omgruppering av samfunnsmessige krefter at den ville sette proletariatet i stand til å forene seg med bøndene og gjennomføre den seierrike sosialistiske revolusjonen. De ville ganske enkelt utvide den industrielle produksjonen til det ytterste, oppnå kontroll over det veldige hjemmemarkedet, bli monopolister og presse så mye profitt som mulig ut av den nasjonale økonomien. Deres bevisste virksomhet gikk ikke utover deres hverdagslige, snevert praktiske interesser.

I samsvar med dette sier Marx:

»I den samfunnsmessige produksjon av sitt liv (dvs. i produksjonen av de

materielle goder som er nødvendige for menneskenes liv — J. St.) trer menneskene inn i bestemte forhold som er nødvendige og *uavhengige*¹ av deres vilje, produksjonsforhold som svarer til et bestemt trinn i utviklinga av deres materielle produktivkrefter.» (Karl Marx: *Til kritikken av den politiske økonomi. Forord.*)

¹Utheva her. J. St.

Dette betyr likevel ikke at endringene i produksjonsforholda og overgangen fra gamle produksjonsforhold til nye foregår jamt, uten konflikter, uten omveltninger. Tvert om, en slik overgang foregår vanligvis ved ei revolusjonær omstyrting av de gamle produksjonsforholda og oppretting av nye. Fram til en bestemt periode foregår utviklinga av produktivkreftene og endringene på produksjonsforholdas område spontant, uavhengig av menneskenes vilje. Men slik er det bare opp til et visst punkt, inntil det punkt da de produktivkreftene som er nye og i utvikling, har nådd en tilstrekkelig moden tilstand. Etter at de nye produktivkreftene er modna, blir de eksisterende produksjonsforholda og deres bærere — de herskende klasser — den «uovervinnelige» hindringa, som kan fjernes bare gjennom de nye klassers bevisste handling, gjennom disse klassenes voldelige aksjoner, gjennom revolusjonen. Her framstår særlig klart den *veldige rollen* som nye samfunnsmessige ideer, nye politiske institusjoner og ei ny politisk makt spiller. Deres oppgave er med vold å avskaffe de gamle produksjonsforholda. På grunnlag av konflikten mellom de nye produktivkreftene og de gamle produksjonsforholda, på grunnlag av samfunnets nye økonomiske krav oppstår det nye samfunnsmessige ideer; de nye ideene organiserer og mobiliserer massene; massene blir sveiset sammen til en ny politisk hær, skaper ei ny revolusjonær makt og utnytter den til med makt å avskaffe det gamle systemet av produksjonsforhold, og fast opprette det nye systemet. Den spontane utviklingsprosessen viker plassen for menneskenes bevisste handlinger, fredelig utvikling for voldelig omveltning, evolusjon for revolusjon.

»Proletariatet», sier Marx, forener seg »i kampen mot borgerskapet nødvendigvis til klasse, gjør seg til herskende klasse gjennom en revolusjon» og opphever »som herskende klasse med makt de gamle produksjonsforholda». (*Det kommunistiske manifest*, s. 38.)

Og videre:

»Proletariatet vil nytte sitt politiske herredømme til litt etter litt å rive all kapital fra borgerskapet og sentralisere alle produksjonsredskaper i statens hender, dvs. i hendene på proletariatet som er organisert som herskende klasse, og så raskt som mulig øke mengden av produktivkreftene.» (Samme sted.)

– »Vold er fødselshjelperen for ethvert gammelt samfunn som går svangert med et nytt.» (Karl Marx: *Kapitalen*, bind I.)

Her er den formuleringa – ei genial formulering – av kjernen i den historiske materialismen som Marx ga i 1859 i sitt historiske Forord i sin berømte bok *Til kritikken av den politiske økonomien*:

»I den samfunnsmessige produksjonen av sitt liv trer menneskene inn i bestemte forhold som er nødvendige og uavhengig av deres vilje, produktjonsforhold som svarer til et bestemt trinn i utviklinga av deres materielle produktivkrefter. Disse produktjonsforholda i sin helhet danner samfunnets økonomiske struktur, det virkelige grunnlaget som det reiser seg en juridisk og politisk overbygning på og som tilsvares av bestemte former for samfunnsmessig bevissthet. Det materielle livs produktjonsmåte bestemmer den sosiale, politiske og intellektuelle livsprosessen generelt. Det er ikke menneskenes bevissthet som bestemmer deres tilværelse, men omvendt, menneskenes samfunnsmessige tilværelse som bestemmer deres bevissthet. På et bestemt trinn i sin utvikling kommer samfunnets materielle produktivkrefter i konflikt med de bestående produktjonsforhold, eller – noe som bare er et juridisk uttrykk for det samme – med de eiendomsforhold som de har arbeidet innafor til da. Fra å være utviklingsformer for produktivkreftene går disse forholda over til å være lenker for dem. Da inntreier en epoke med sosial revolusjon. Med endringa av det økonomiske grunnlaget omdannes hele den veldige overbygningen mer eller mindre hurtig. Når en vurderer slike omveltninger, må en alltid skille mellom den materielle omveltinga av de økonomiske produktjonsvilkåra, som kan bestemmes med naturvitenskapelig nøyaktighet, og de juridiske, politiske, religiøse, kunstneriske eller filosofiske – kort sagt ideologiske former, som menneskene blir seg denne konflikten bevisst i og som de utkjemper den i. Like lite som vår oppfatning om et menneske er grunna på hva det mener om seg sjøl, kan vi bedømme en slik omveltingsperiode ut fra dens egen bevissthet; men tvert om må denne bevisstheten bli forklart ut fra motsigelsene i det materielle liv, ut fra den foreliggende konflikten mellom de samfunnsmessige produktivkreftene og produktjonsforholda. Ingen samfunnsform går til grunne før alle de produktivkreftene den kan romme er utvillt; og nye, høyere produktjonsforhold oppstår aldri før de materielle eksistensvilkåra er modne i det gamle samfunnets skjød. Derfor stiller menneskeheten seg bare slike oppgaver som den kan løse; for ser vi nøyer etter, finner vi alltid at oppgava sjøl oppstår bare når de materielle vilkåra for å løse den allerede er til stede, eller i det minste i emning.»

Slik er den marxistiske materialismen anvendt på samfunnslivet, på samfunnets historie.

Slik er grunntrekka i den dialektiske og historiske materialismen.

Bo Gustafsson

ETTER TRETTI ÅR

Uten kamp mellom meninger, uten
frihet til kritikk kan ingen
vitenskap utvikle seg og blomstre.

Stalin: Marxismen og språk-
vitenskapens spørsmål. (1950)

INNLEDNING

Stalins artikkel om den dialektiske og historiske materialismen ble publisert for nesten tretti år siden som et kapittel i »Sovjetunionens Kommunistiske Partis (bolsjevikenes) historie». Marx, Engels og Lenin fikk aldri høve til kort å sammenfatte marxismens verdensanskuelse. Stalins artikkel fikk derfor stor betydning for den marxist-leninistiske bevegelsen over hele verden. En kan si at den som helhet fortsatt er uovertruffen. Den tar nemlig opp nesten alle viktige punkter i marxismens verdensanskuelse og gir ei riktig framstilling av den. Den har imidlertid også en del mindre mangler, som er blitt oppdaga gjennom marxismens sprangarta utvikling siden 1938. Derfor er det nødvendig å forsyne nyutgava med noen kommentarer og merknader. Naturligvis er forfatteren av disse notatene alene ansvarlig for utforminga av dem. På visse måter kan de være riktige, på andre måter uriktige. Diskusjonen om Stalin og Stalins rolle er nemlig ennå langt fra avslutta. Disse notatene kan kanskje sees på som et lite bidrag til denne diskusjonen.

DEN DIALEKTISKE MATERIALISMEN

Stalins sier innledningsvis at marxismens verdensanskuelse kalles dialektisk materialisme fordi dens »innstilling» og »metode» er dialektisk og dens »tolkning», »oppfatning» og »teori» er materialistisk. (s. 3.) Denne definisjonen er kanskje ikke helt klar og ikke helt uttømmende. En mer presis og omfattende definisjon er nok følgende:

»Den dialektiske materialismen er vitenskapen om de mest allmenne lovene

for naturens, samfunnets og tenkningas bevegelse og utvikling.»

Av denne definisjonen går det nemlig fram: 1) at den dialektiske materialismen ikke bare er en dialektisk »innstilling», »metode» eller »teori»; den er enda mer omfattende: den er en vitenskap, 2) at den dialektiske materialismen er ei vitenskapelig sammenfatting (gjenspeiling) av lovene for bevegelsen og utviklinga i hele virkeligheten, både naturen, samfunnet og tenkninga, dvs. at den sammenfatter både den subjektive og objektive dialektikken, 3) at den historiske materialismen følgelig er en del av den dialektiske materialismen og 4) at den dialektiske materialismen ikke er vitenskapen om de allmenne og særegne lovene for bevegelsen og utviklinga i naturen, samfunnet og tenkninga, men om de mest allmenne, dvs. mest grunnleggende lovene. Hvilke lover er så dette? Først og fremst følgende tre grunnlover, der den første er primær og de andre to sekundære, dvs. utleda av den første:

1. Loven om enheten og kampen mellom motsetningene.
2. Loven om overgangen fra kvantitative endringer til kvalitative.
3. Loven om negasjon av negasjonen.

Disse lovene kan naturligvis ikke gis numeriske verdier slik som visse naturlover, samfunnsmessige lovmessigheter eller psykiske lover. Men i likhet med slike mindre allmenne lover uttrykker den dialektiske materialismens tre grunnlover et vedvarende, nødvendig og vesentlig samband i bevegelsen og utviklinga i naturen, samfunnet og tenkninga.

1. Ifølge loven om kampen og enheten mellom motsetningene er alle foreteelser bygd opp av motsetninger, som på den ene sida forutsetter og betinger hverandre, men som på den andre sida også utelukker hverandre. Under kapitalismen forutsetter eksistensen av kapitalister eksistensen av lønnsarbeidere, for uten lønnsarbeidere kan ikke kapitalistene forbli kapitalister. Men disse to motsetningene utelukker samtidig hverandre, fordi kapitalistene bare kan forbli kapitalister ved å utbytte lønnsarbeiderne, dvs. ikke tillate dem å bli kapitalister, men holde dem nede i sin stilling som lønnsarbeidende klasse. For at kapitalisten skal kunne fortsette å eksistere som kapitalist, er han altså tvunget til å opprettholde sin egen motsetning, lønnsarbeideren. De to hovedklassene under kapitalismen utgjør altså en motsetningsfylt enhet – en enhet av motsetninger som gjensidig utelukker hverandre. Her er det viktig å legge merke til at enheten mellom motsetningene er tilfeldig og relativ, mens kampen mellom dem er permanent

og absolutt. Enheten mellom motsetningene i klassekampen kommer til uttrykk i de kortere periodene av likevekt og stillstand, mens kampen mellom motsetningene svarer til de lengre periodene av tiltakende dominans for den ene sida og raske framsteg. Kampen mellom motsetningene er derfor alltid mer vesentlig og nødvendig, viktigere og sterkere enn enheten mellom dem.

I virkeligheten er det kampen og bare kampen mellom motsetningene som er årsak til utvikling og framsteg. Dette gjelder såvel utviklinga i naturen som i samfunnet og tenkninga.

Den dialektiske materialismens første lov er derfor også den dialektiske materialismens primære grunnlov, og de to andre grunnlovene kan utledes av den.

2. Loven om at kvantitative endringer går over til (slår om i) kvalitative, gjenspeiler det forhold at utviklinga ikke bare går for seg i form av kvantitative endringer, men også av kvalitative, ikke bare av evolusjon men også av revolusjon, ikke bare av kontinuitet, men også av diskontinuitet. Det kapitalistiske samfunnet oppsto opprinnelig gjennom små gradvise endringer innfor ramma av føydalsamfunnet. På et gitt stadium i denne evolusjonen sprengte den framvoksende kapitalismen føydalsamfunnet, som på dette stadium altså ble endra sprangarta, revolusjonært og grunnleggende. Samfunnets kvalitet gikk over fra å være føydalt til å bli kapitalistisk. På samme måte ble samfunnets kvalitet – det karakter – endra gjennom den sprangarta endringa fra kapitalisme til sosialisme.

Årsaka til overgangen fra kvantitet til kvalitet er kampen mellom motsetningene. Med unntak av det øyeblikket overgangen skjer er eller blir nemlig den ene sida i motsigelsen dominerende (overordna) og den andre sida dominert (underordna). Det er den dominerende sida i motsigelsen som gir foreteelsen dens kvalitet, dens karakteristiske trekk. Men gjennom kampen mellom motsetningene blir styrkeforholdet mellom dem endra. Den overordna sida blir underordna og den underordna blir overordna. Dermed endres foreteelsens kvalitet. Det kapitalistiske samfunnets kvalitet er bestemt av at kapitalistklassen dominerer over arbeiderklassen, som kapitalistklassen påtvinger sitt diktatur. Men gjennom kampen mellom kapital og arbeid vokser den underordna arbeiderklassen seg stadig sterkere. På et visst stadium i denne utviklinga gjør arbeiderklassen revolusjon, styrter kapitalistklassen og oppretter sitt diktatur, dvs. proletariats diktatur. Dvs. at den sida som før var overordna blir underordna, og den sida som før var underordna blir overordna. Samtidig endres samfunnets kvalitet ved at det går over fra å være kapitalistisk til å bli sosialistisk.

3. Ifølge loven om negasjon av negasjonen er utviklinga i naturen, samfunnet og tenkninga uendelig, sammenhengende og progressiv. Dvs. kampen mellom motsetningene i foreteelsene opphører aldri, den forener det nye med det gamle og den leder utviklinga opp på stadig høgre nivå.

Slavesamfunnet måtte gi plass for føydalismen, men den måtte i sin tur vike plassen for kapitalismen som igjen erstattes av sosialismen osv. Dvs. slavesamfunnet ble »negert» av føydalismen, som ble »negert» av kapitalismen som i sin tur blir »negert» av sosialismen osv. Men denne negasjonen innebærer ikke ei absolutt og mekanisk, men ei relativ og dialektisk fornektning. Hvis negasjonen var absolutt, kunne det verken forekomme noen uendelig, sammenhengende eller progressiv utvikling. Men for det første opphører ikke utviklinga i og med at det tidligere og lavere stadium blir negert av det etterfølgende og høgre. For det andre finnes det hele tida et samband mellom de to stadiene. Det nye stadiet kan ikke skapes av det tomme intet, men springer fram av det eldre stadiet. Slik oppsto og utvikla f. eks. kapitalismen seg innafor ramma av føydalismen, som den derfor styrta (negerte). For det tredje bevarer den nye negasjonen de framvoksende, positive sidene i den gamle negasjonen, samtidig som den opphever den. Når sosialismen slik opphever kapitalismen, negerer den kapitalismens utdøende, negative sider, først og fremst utbyttinga, men bevarer de framvoksende, positive sidene ved den, f. eks. storindustrien, den moderne teknikken, den rasjonelle bokføringa osv. Billedlig uttrykt er loven om negasjon av negasjonen ei gjenspeiling av at utviklinga ikke går for seg i ei rett linje eller i sirkel, men i en oppstigende, spiralforma bevegelse.

Også denne tredje grunnloven kan utledes av den første loven, ettersom negasjon av negasjonen er et uttrykk for kampen mellom motsetningene.

Disse tre grunnlovene i den dialektiske materialismen utfylles av ei rekke andre dialektiske lover, slik som loven om det dialektiske sambandet mellom vesen og framtoning, nødvendighet og tilfeldighet, allment og særegent, abstrakt og konkret, innhold og form, virkelighet og mulighet, teori og praksis m. m.

STALIN OG DEN DIALEKTISKE MATERIALISMEN

Stalins redegjørelse for den dialektiske materialismen og dens kjennetegn inneholder atskillig av det som er sagt ovenfor. Men den lider også av endel iøynefallende svakheter. Det har ikke lyktes Stalin å påvise den indre sammenheng mellom de dialektiske lovmessighetene. Det går heller ikke

fram av hans redegjørelse at loven om enheten og kampen mellom motsetningene er den primære av lovene i den dialektiske materialismen. Stalin berører nesten utelukkende den subjektive dialektikken, dvs. dialektikken som metode, teori og vitenskap. Endelig saknes i framstillinga hans skillet mellom på den ene sida antagonistiske og ikke-antagonistiske motsigelser og på den andre sida mellom motsigelser mellom folket og folkets fiender og motsigelser i folket. Lenin påviste skilnaden mellom antagonistiske og ikke-antagonistiske motsigelser. Men den som har analysert begge disse typene av motsigelser mest utførlig er Mao Tsetung, som også har vist at de ikke-antagonistiske motsigelser må løses med helt andre metoder enn de antagonistiske.

Disse svakhetene i Stalins redegjørelse er naturligvis ikke tilfeldige. Stalin avvek faktisk iblant fra den dialektiske materialismen og henvant til metafysikk og subjektivismen. I sin politikk blanda han i ei viss utstrekning sammen antagonistiske og ikke-antagonistiske motsigelser samt motsigelser mellom folket og folkets fiender med motsigelser i folket. I 30-åra fikk dette til følge at deler av folket ble ramma av slag som var retta mot folkets fiender, mens folkets fiender delvis kom seg unna slagene. Dermed ble folket i ei viss utstrekning splitta, noe som folkets fiender utnytta til å så ytterligere splid i folket. Ved at han slik ikke alltid gjorde ei konkret analyse av motsigelsene og heller ikke alltid støtta seg på folket i sin politikk, ble Stalin hindra i sitt forsett om fullt ut å gjennomføre si riktige linje, og dette førte til at folket og partiet iblant ble tilføyd unødige ofre.

STALIN OG DEN HISTORISKE MATERIALISMEN

Stalins redegjørelse for den historiske materialismen er inngående og systematisk. Men også den har likevel visse svakheter. For det første diskuterer Stalin bare i forbigående motsigelsen mellom samfunnets økonomiske basis og dets politiske, juridiske, ideologiske etc. overbygning. Denne motsigelsen er svært viktig i samfunnsutviklinga og den er av grunnleggende betydning i den historiske materialismen. Erfaringa viser at løsinga av denne motsigelsen avgjør spørsmålet om klassekampens videreutvikling under sosialismen. Motsigelsen mellom produktivkrefter og produksjonsforhold blir i hovedsak løst ved at proletariatet tar over makta i den sosialistiske revolusjonen. Med maktovertakinga begynner proletariatet løsinga av motsigelsen mellom basis og overbygning. Men maktovertakinga løser verken

den første eller den andre motsetninga endelig, særlig ikke den andre. Den må løses gjennom stadig tilbakevendende kulturrevolusjoner, som uavbrutt jevner utbyttersamfunnets ideologi med jorda og planter inn proletær ideologi i hele folket. Det er den eneste måten å befeste proletariatets diktatur på. Stalin innså ikke fullt ut betydninga av denne motsigelsen, tillempinga av den i klassekampen og dens gjenspeiling i den historiske materialismen. Mot sin vilje bidro han derfor til å legge forholda til rette for at de borgerlige elementene kunne overta makta i staten og partiet.

For det andre har klassemotsigelsen og klassekampen som denne motsigelsen ligger til grunn for nesten helt forsvunnet fra Stalins framstilling av den historiske materialismen. Ifølge Stalin er »historia om samfunnets utvikling først og fremst. . . historia om utviklinga av produksjonen» (s. 18). Han peker riktignok på at samfunnsutviklingas historie samtidig er historia om sjølve framstillerne av de materielle godene og at historia derfor framfor alt må »ta for seg historia til produsentene av de materielle godene, historia til de arbeidende massene, folkenes historie». Men nettopp derfor er historia i første rekke historia om klassekampen. Den må riktignok ytterst, dvs. i siste omgang, forklares med utgangspunkt i produksjonsutviklingas historie, som utgjør det grunnleggende vilkåret for klassekampens historie. Dvs. folkene og klassene skaper ikke historia etter eget forgodtbefinnende, men de skaper likevel sjølve historia. I sitt innerste vesen er derfor historia ei historie om folkenes og klassenes kamp og da i første rekke de revolusjonære folkenes og klassenes frigjøringskamp. Høydepunktene i denne historia er de revolusjonære folkenes og klassenes kamp for å avskaffe utbytting og undertrykking overhodet. De revolusjonære folkenes og klassenes kamp utgjør såleis den virkelig drivkrafta i den historiske utviklinga. Jo mer framgangsrik denne kampen er, dvs. jo hardere slag den kan rette mot de herskende klassene og de produksjonsforhold de opprettholder, desto større rom blir skapt for de nye produktivkreftenes tilvekst og desto raskere kan de utvikle seg. Klassekampen bestemmes imidlertid i siste omgang av den produksjonsmåten som er rådende, dens produktivkrefter og produksjonsforhold, som setter visse grenser for utviklinga, nivået og resultatene av klassekampen. Såleis er den svenske historia fylt av bondereisninger og bondekrig, og de var i eldre tid den virkelige drivkrafta i den historiske utviklinga i vårt land. Derigjennom utvikla de både produktivkreftene og produksjonsforholda. Men bondeklassen kunne aldri erobre makta. Det fantes verken de produktivkrefter, produksjonsforhold, klassekrefter eller det parti som er ei nødvendig forutsetning for at folket skal kunne erobre makta. Disse vilkåra ble først skapt med kapitalismen, den industriarbeiderklassen som den skapte

samt den vitenskapelige sosialismen. Produksjonsutviklingas historie utgjør altså basis for den historiske utviklinga, ramma for den. Men innholdet i den historiske utviklinga utgjøres av klassekampen, først og fremst de revolusjonære folkenes og klassenes frigjøringskamp. Det er også denne kampen som driver den historiske utviklinga framover og som skaper både produktivkreftene og produksjonsforholda. Derfor er det sikkert uriktig, som Stalin gjør, å sette produksjonsredskapene foran menneskene i beskrivelsen av produktivkreftene (s. 20 og 25–26). Det avgjørende i kampen er nemlig ikke teknikken og arbeidsredskapene, men menneskene bak dem.

Såleis er klassekampen sjølve kjernepunktet i den historiske materialismen. Den må derfor gis en framtreddende plass i enhver framstilling av den historiske materialismen. Dette gjelder desto mer ettersom klasser og klassekamp fortsetter å finnes under hele sosialismens æra, fram til det klasseløse, kommunistiske samfunnet, da klassene og dermed også klassekampen, proletariatets diktatur og det kommunistiske partiet forsvinner.

Ensidigheten i Stalins framstilling av den historiske materialismen må forklares historisk. For det første inntok spørsmålet om å utvikle teknikken en framtreddende plass i SUKP's kamp i Sovjetunionen i 30-åra da Stalin forfatta sitt arbeid. For det andre overvurderte Stalin de framsteg partiet hadde gjort når det gjaldt konsolideringa av proletariatets diktatur. Han skriver uttrykkelig om Sovjetunionen på denne tida: »Her finnes det ikke lenger verken utbyttere eller utbytta» (s. 148). På samme måte uttrykker han seg også i redegjørelsen for den nye forfatninga av 1936: »Grunnlaget for samfunnets moralsk-politiske enhet er skapt». (*SUKP(b)s historie*, 1939, s. 360). Likedan i virksomhetsberetninga på SUKP's XVIIIde kongress i 1939: »Sovjetsamfunnet er fritt for sammenstøt mellom klassene og oppviser et bilde av vennskapelig samarbeid mellom arbeiderne, bøndene og de intellektuelle.» (*Spørsmål i leninismen*, s. 584.)

Naturligvis var partiet kommet et godt stykke på vei i kampen for å avskaffe klassesamfunnet og for å befeste vennskapet mellom arbeiderne, bøndene og de intellektuelle. Men klassene var ikke på noen måte helt avskaffa, klassekampen fortsatte og den borgerlige ideologien hadde fortsatt et sterkt grep. Nettopp derfor ble det mulig for de borgerlige elementene å gripe makta etter Stalins død. Stalin sjøl handla i god tro. Når han hevda at klassekampen og klassene var forsvunnet i Sovjetunionen, så var det et uttrykk for hans revolusjonære entusiasme, hans vilje til å arbeide for å jevne klassesamfunnet med jorda så fort som mulig. Ikke desto mindre var dette standpunktet subjektivistisk, dvs. virkelighetsfjernt og derfor feilaktig.

Det Stalin i virkeligheten behandler i sin redegjørelse for den historiske materialismen, er derfor mindre klassekampen enn klassekampens økonomiske basis: produksjonsmåten og dens to motsatte sider – produktivkreftene og produksjonsforholda – samt stadiene for de økonomiske samfunnsformasjonene. Denne sida av den historiske materialismen er også grunnleggende, som påpekt ovenfor. Marx' innsats besto nettopp i at han påviste at klassekampen er avhengig av og bundet til produksjonsmåten. Han klargjorde så og si klassekampens anatomi. Uten å forstå klassekampens økonomiske basis kan man heller ikke forstå klassekampens historie.

Stalins redegjørelse for klassekampens økonomiske basis er grundig og inngående. Men den inneholder også diskutabile punkter. I sin analyse av motsigelsen mellom produktivkrefter og produksjonsforhold viser han hvordan denne motsigelsen driver produksjonsmåten framover. Men hans skildring kan gi inntrykk av at denne motsigelsen vil falle bort under sosialismen, at kampen mellom motsetningene skulle vike plassen for bare enheten mellom dem. Han sier at »et eksempel der produksjonsforholda fullstendig samsvarer med karakteren av produktivkreftene er den sosialistiske nasjonaløkonomien i Sovjetunionen ...» (s. 24). Naturligvis løser den sosialistiske revolusjonen hovedmotsigelsen mellom produktivkreftenes samfunnsmessige og produksjonsforholdas private karakter. Men for det første tar denne prosessen lang tid etter at arbeiderklassen har grepet den politiske makta. For det andre går vegen til samfunnsmessig eiendom delvis ikke direkte, men gjennom gruppeeiendom, slik som i jordbruket. For det tredje oppstår det hele tida nye motsigelser mellom produktivkrefter og produksjonsforhold som følge av produktivkreftenes raske tilvekst nettopp under sosialismen. Et eksempel på dette er framkomsten av folkekommunen i Kina fra 1958. Folkekommunen utgjorde et nytt og høgre produksjonsforhold sammenlikna med jordbrukskooperativene, og den bante seg veg som følge av massekampanjen for høgre produksjon, som ble utløst av den fremste produktivkrafta: de arbeidende menneskene. Om på den andre sida produksjonsforholda ikke stadig revolusjoneres under sosialismen, vil de til slutt hemme produktivkreftenes utvikling. Et eksempel på dette er stagnasjonen i jordbruket og industrien i Sovjetunionen etter Stalins død, og som krustsjov-revisjonistene prøver å «løse» ved å gjeninnføre deler av de tidligere avskaffa produksjons- og utbyttingsforholda.

Naturligvis har motsigelsen mellom produktivkrefter og produksjonsforhold en helt annen karakter under sosialismen enn under kapitalismen. Den viktigste forskjellen er at motsigelsen under kapitalismen i sitt vesen er antagonistisk, mens den under sosialismen er ikke-antagonistisk av vesen. Men

dersom det ikke fantes noen motsigelser mellom produktivkreftene og produksjonsforholda under sosialismen, ville ikke den sosialistiske produksjonsmåten kunne utvikle seg i det hele tatt. Derfor sier Mao Tsetung, som er den som mest inngående har behandla dette spørsmålet, med all rett:

»De grunnleggende motsigelsene i det sosialistiske samfunnet er fortsatt de som består mellom produksjonsforhold og produktivkrefter, og mellom overbygning og den økonomiske basis.» (*Om den korrekte behandling av motsigelser i folket*, s. 12.)

Til slutt bør også anføres et par andre mindre kritiske synspunkter i samband med Stalins redegjørelse for den historiske materialismen. I sin beskrivelse av de historisk kjente hovedtypene av de økonomiske samfunnsformasjonene, nevner Stalin i det hele tatt ikke den asiatiske produksjonsmåten, som ifølge Marx også utgjorde en epoke. (Se f. eks. innledningen til *Kritikken av den politiske økonomien*.) Denne produksjonsmåten, som i eldre tid var rådende i India og Kina, har Marx beskrevet for eksempel i artikkelen »Det britiske herredømmet i India». Denne samfunnstypen var kanskje ikke like opprinnelig som slaveriet og føydalismen, den var heller ikke like utbredt som disse og det ser ikke ut til at den av egen kraft har gitt opphav til etterfølgende samfunnsformasjoner. I Asias historie har likevel denne produksjonsmåten spilt en stor rolle og den gir nøkkelen til forståelsen av dette kontinentets historie.

Man kan også kritisere visse deler av Stalins oppfatning om de drivkreftene som var årsak til at en samfunnsformasjon ble forvandla til en annen. Som forklaring på at slavesystemet ble forvandla til føydalisme, framholder han at »føydalherren (forkaster) slaven som en arbeider som ikke har noen interesser for arbeidet og er fullstendig uten initiativ, og foretrekker å ha å gjøre med livegne, som har sitt eget bruk, sine egne produksjonsredskaper og en viss interesse for arbeidet, noe som er nødvendig for dyrkinga av jorda og for at han skal kunne betale føydalherren med en del av avlinga» (s. 27–28).

Denne forklaringa inneholder naturligvis en del av sannheten. Men slavesystemet ble erstatta av føydalismen på grunn av kampen mellom motsetningene, dvs., på grunn av klassekampen. Den undertrykte klassen, slavene, gjorde opprør mot sine undertrykkere, slaveeierne, og knuste deres stat.

Stalin har neppe rett når han sier at den føydale utbyttinga var »noe mildere» sammenlikna med utbyttinga under slaveriet. Utbyttinga måles ved det tallmessige forholdet mellom merarbeidet (merproduktet) til de merarbeidende produsentene og det nødvendige arbeidet (den delen av produksjonen som tilsvarer arbeidernes leviekostnader). Disse to delene utgjør

tilsammen de arbeidende produsentenes (netto-)produksjon. Føydalsystemet medførte ei kraftig øking av produksjonen. Dersom nå merproduktet og den delen av produksjonen som tilfalt de arbeidende produsentene økte i samme forhold, ville utbyttingsgraden vært uendra. Dersom merproduktet økte mer enn den delen av produksjonen som tilfalt produsentene, ville utbyttinga ha økt. Dersom tvert imot den delen av produksjonen som tilfalt produsentene økte mer enn merproduktet, ville utbyttinga ha minka. Ifølge Stalin skulle altså det siste ha inntruffet i og med overgangen fra slaveri til føydalisme. Dette er sjølsagt ikke et teoretisk spørsmål. Men det er lite sannsynlig at utbyttinga skulle ha blitt mildere. Tvert imot gikk føydalherrene over til det nye utbyttingssystemet fordi reproduksjonskostnadene til slavearbeidskrafta ble for høge i forhold til merproduktet. Føydalherrene overlot ansvaret for arbeidskraftas reproduksjon til de arbeidende sjøl ved å binde dem til jorda og stille visse produksjonsmidler til rådighet for dem. Dermed økte friheten til de arbeidende, og følgelig også deres personlige interesse av å produsere mer, noe som økte merproduktet. En bør her merke seg at utbyttingsgraden kan ha økt, sjøl om mengden av de produkter som tilfalt de arbeidende produsentene økte, nemlig dersom mengden av de produkter som tilfalt føydalherren økte enda mer. Nettopp ei slik utvikling har funnet sted i den kapitalistiske verden, noe som kan avleses bl. a. i den stadig økende del av nasjonalproduktet som går til kapitalakkumulasjon: bare i etterkrigstida har den steget fra 20 til 30 prosent, dvs. økt med 50 prosent. Denne økte utbyttingsgraden har ikke bare vært forenlig med ei viss høyning av de arbeidendes materielle levestandard, men har delvis kommet i stand ved hjelp av denne økinga. På samme måte medførte sannsynligvis også føydalsystemet ikke ei mildere, men ei skjerpa utbytting.

På samme måte som Stalin gjør føydalherrene til primus motor i overgangen fra slaveri til føydalisme, gjør han også kapitalisten til primus motor i overgangen fra føydalisme til kapitalisme. Han skriver:

»De nye produktivkreftene krever at arbeiderne i produksjonen skal være bedre utdanna og mer oppvakte enn de underkua og uvitende livegne, at de skal være i stand til å forstå maskinene og behandle dem riktig. Derfor foretrekker kapitalisten å ha å gjøre med lønnsarbeidere som er frie fra livegenskapets band og som er godt nok utdanna til å kunne behandle maskinene riktig.» (s. 23)

Spørsmålet er om denne beskrivelsen griper det vesentligste. For det første gikk føydalismen såvel som slavesystemet under som følge av klassekamp. For det andre kan man neppe si at kapitalistene »foretrak» å ha med frie lønnsarbeidere å gjøre i stedet for livegne: de livegne ble med vold forvandla

til lønnsarbeidere, idet den opprinnelige akkumulasjonen dreiv dem fra gård og grunn og gjorde dem frie som fuglen, og derfor ble de tvunget til å ta arbeid hos kapitalistene. Jo større disse frie proletarenes fattigdom var, desto mer lønnsomt var det for kapitalistene å ansette og utbytte dem. Var de ikke utarma fra før, så ble de det gjennom å trekkes inn i industrikapitalismens tredemølle, som ødela dem både fysisk og psykisk. Dette er skildra inngående av Marx i første bind av *Kapitalen*.

LITT OM STALINS SEINERE TEORETISKE BIDRAG

Det springende punktet i Stalins teoretiske feil ligger i hans ufullstendige analyse og tillemping av den dialektiske materialismens første grunnlov, den om kampen og enheten mellom motsetningene, framfor alt på det sosialistiske samfunnet. Denne slutninga bekreftes av en analyse av Stalins seinere teoretiske bidrag, framfor alt »Marxismen og språkvitenskapens spørsmål» (1950) og »Sosialismens økonomiske problem i SSRU» (1952). Men disse arbeidene viser også at Stalin i sine siste år begynte å nærme seg og i en viss utstrekning også inntok et korrekt teoretisk standpunkt i spørsmålet om enheten og kampen mellom motsetningene under sosialismen.

I »Marxismen og språkvitenskapens spørsmål» hevda Stalin – »til opplysning for de kamerater som er glad i eksplosjoner» – »at loven om overgangen fra en gammel til en ny kvalitet gjennom eksplosjon . . . er obligatorisk i et samfunn som er splittet i fiendtlige klasser. Men dette er på ingen måte obligatorisk for et samfunn som ikke har noen fiendtlige klasser». (Svensk utgave s. 29.)

Som eksempel viser Stalin til kollektiviseringa av jordbruket i Sovjetunionen i åra mellom 1928 og 1936. Ifølge Stalin ble denne ikke gjennomført ved en eksplosjon, dvs. »ikke gjennom at den eksisterende makta ble styrta og ei ny oppretta, men gjennom en gradvis overgang fra det gamle borgerlige systemet på landsbygda til et nytt» (s. 30). Stalin innrømmer samtidig at »det var en revolusjon som likviderte det gamle borgerlige systemet på landsbygda» og som »skapte det nye sosialistiske systemet» (s. 29). Men skulle det likevel ikke ha vært en eksplosjon og ikke noe maktskifte? Sikkert nok var det både en revolusjon, et maktskifte, en eksplosjon og en overgang fra en gammel kvalitet til en ny! I løpet av noen år ble kapitalistenes herredømme på landsbygda i Sovjetunionen brutt, hundretusenvis av kapitalister (kulaker) ble utstøtt fra landsbyene, og 25 millioner bondejordbruk ble forent i en kvart million kolkhoser. Det var den største omvelting som noen gang har skjedd i jordbrukets økonomiske historie. Det var dessuten en antagonistisk motsigelse

som ble løst med antagonistiske metoder, til tross for at arbeider- og bondemakta utgjorde et vilkår for utnyttning av ikke-antagonistiske metoder i større utstrekning, slik det skjedde i Kina da de kapitalistiske produksjonsforholda på landsbygda og i industrien ble erstatta med sosialistiske. (Forskjellen var likevel at Kinas Kommunistiske Parti kunne trekke lærdom av de sovjetiske erfaringene, og at Kina ikke var i en like trengt historisk stilling som Sovjetunionen i tretti-åra.) Stalins bevis i dette tilfellet for at kollektiviseringa ikke var en eksplosjon, består bare i at han kaller den en revolusjon, noe som jo er ensbetydende med eksplosjon.

Stalin lar likevel samtidig en utveg stå åpen for en annen og riktigere forklaring. Han skriver nemlig at »loven om overgang fra en gammel til en ny kvalitet gjennom en eksplosjon . . . er obligatorisk for et samfunn som er splitta i fiendtlige klasser». Det er da underforstått at denne loven ikke er obligatorisk for det sosialistiske samfunnet, noe som altså innebærer at den likevel kunne være gyldig til og med for et slikt samfunn.

Den tvilen som skinner gjennom i »Marxismen og språkvitenskapens spørsmål», er enda sterkere i Stalins siste arbeid, »Sosialismens økonomiske problemer i SSRU», likevel uten at den i grunnen rokker ved hans grunnleggende standpunkt. Nå er han ikke lenger sikker på at det alltid rår full overensstemmelse mellom produktivkrefter og produksjonsforhold under sosialismen:

»Hvordan skal man forstå ordene 'full overensstemmelse'? De bør forstås slik at det under sosialismen vanligvis ikke kommer til konflikt mellom produksjonsforholda og produktivkreftene, at samfunnet har mulighet til i rett tid å bringe de etterliggende produksjonsforholda i overensstemmelse med produktivkreftenes karakter. Det sosialistiske samfunnet har mulighet til å gjøre dette fordi der finnes det ingen bortdøende klasser som kan organisere motstand. Naturligvis finnes det til og med under sosialismen tilbakeleggende og trege krefter, som ikke forstår at det er nødvendig med ei endring i produksjonsforholda, men dem blir det naturligvis lett å overvinne uten å la det komme til konflikt.» (Svensk utgave s. 50.)

Her er Stalin åpenbart på veg mot ei ny og riktigere oppfatning i spørsmålet om motsigelsene under sosialismen. Men han rygger tilbake for konsekvensene og understreker igjen at: »den økonomiske utviklinga under våre sosialistiske forhold går ikke for seg i form av omveltninger, men i form av stegvis forandringer, der det gamle ikke ganske enkelt avskaffes, men tilpasser sin natur til det nye og bare beholder sin form, og der det nye ikke ganske enkelt ødelegger det gamle, men trenger inn i det gamle, endrer dets natur og funksjoner, idet det ikke knuser dets form, men utnytter den til utviklinga av

det nye.» (s. 51–52.)

Men dersom det nye trenger inn i det gamle og forandrer dets innhold, så forandrer det dets vesen, dets kvalitet, dets natur. For det dette innebærer, denne »motsetningenes forvandling til hverandre eller gjensidig inntrenging» (Mao Tsetung), er nettopp at det nye tilintetgjør det gamle. Naturligvis er det ikke snakk om mekanisk, men dialektisk tilintetgjøring (negasjon av negasjonen). Men uten tilintetgjøring kan ikke noe nyskapes.

Hva er årsaken til at Stalin delvis endra oppfatning om motsigelsene under sosialismen? Stalin var på denne tida blitt klar over at den relative stagnasjonen i det sovjetiske jordbruket og dermed i hele folkehusholdninga hadde sin årsak i en motsigelse mellom jordbrukets produktivkrefter og de rådende produksjonsforholda. Det var »først og fremst slike økonomiske foreteelser som gruppeeiendommen, dvs. kollektivbrukeiendommen, og varesirkulasjonen», som bremsa utviklinga av produktivkreftene. Disse produksjons- og bytteforholda la »hindringer i veien for å få hele folkehusholdninga, især jordbruket, med i den statlige planlegginga». Med genialt klarsyn forutså han faktisk hva som kom til å inntreffe i Krustsjovs tid: »Det kan ikke være tvil om at disse foreteelser med tiden kommer til i stadig høyere grad å hemme den fortsatte tilveksten i produktivkreftene i landet vårt.» Han ikke bare forutså denne muligheten, men viste også til ei riktig løsning – nemlig ei videreutvikling av den sosialistiske revolusjonen på det økonomiske området:

»Oppgava består såleis i å oppheve disse motsigelsene gjennom gradvis å forvandle kollektivbrukeiendommen til allmenn folkeeiendom og – like gradvis – å innføre produktbytte i stedet for varesirkulasjon.» (s. 66)

Men de kontra-revolusjonære som reiv til seg makta etter Stalins død, gjorde akkurat det motsatte. I stedet for å forvandle kollektivbrukeiendommen til allmenn folkeeiendom avsondra de den ytterligere fra samfunnet. Krustsjov oppløste nemlig i 1958 maskin- og traktorstasjonene og overlot produksjonsmidlene fra dem til kollektivbruka. Da Stalin seks år tidligere diskuterte dette alternativet, som allerede da ble lagt fram av revisjonistene, påviste han at det var det samme som å »drive historias hjul tilbake». Det ville »fjerne kollektivbrukeiendommen fra den allmenne folkeeiendommen», »fjerne oss fra kommunismen, sette kollektivbruka i ei privilegert stilling» – »for som kjent er ikke en gang de nasjonaliserte foretaka eiere av produksjonsmidler hos oss» – samt »resultere i en utvidelse av varesirkulasjonens virkeområde, for en kolossal mengde av produksjonsredskapene i landbruket ville komme inn på varesirkulasjonens virkeområde». Dette ville for det første »hemme vår marsj fram mot kommunismen» og være uforenlig med »utsikten til overgang fra sosialisme til kommunisme». Marxistene går nemlig ut fra »den

kjente marxistiske tesen om at overgangen fra sosialismen til kommunismen og det kommunistiske prinsippet om fordeling av produktene etter behov utelukker ethvert varebytte, følgelig også produktenes forvandling til varer og dermed også deres forvandling til verdi» (s. 90). For det andre skulle ifølge Stalin et slikt skritt til og med kunne føre til gjenoppbygging av kapitalismen i Sovjetunionen:

»I sin kritikk av Dührings »husholdningskommune«, som virker under forhold med varesirkulasjon, påviste Engels i sin Anti-Dühring på en klargjørende måte at forekomsten av varesirkulasjon nødvendigvis måtte føre Dührings såkalte »husholdningskommune« tilbake til kapitalismen.» (s. 90)

Lite ante Stalin at de revisjonistiske standpunktene som han tok opp kampen mot på denne tida, i løpet av noen år skulle realiseres over hele linja av Krustsjov og krustsjov-revisjonistene!

Til slutt må det understrekes at Stalin i dette siste arbeidet sitt var på veg mot en riktig oppfatning også om forholdet mellom antagonistiske og ikke-antagonistiske motsigelser under sosialismen. Han påviste altså ikke bare at det er en motsigelse mellom produktivkrefter og produksjonsforhold under sosialismen. Han påviste også at denne motsigelsen under visse forhold kan endres fra en motsigelse som i sitt vesen er ikke-antagonistisk, til en vesentlig antagonistisk motsigelse. Dermed foregrep han Mao Tsetungs teori om den rette måten å løse motsigelser i folket. Stalin skrev:

»Motsigelser finnes uten tvil og kommer til å finnes så lenge utviklinga av produksjonsforholda fortsetter å sakke etter utviklinga av produktivkreftene. Dersom de ledende organer følger en riktig politikk, kan ikke disse motsigelsene slå over i antagonismer, og det kan ikke komme til konflikt mellom produksjonsforhold og produktivkrefter i samfunnet. En annen sak blir det dersom vi kommer til å bedrive en uriktig politikk, i likhet med den kamerat Jarosjenko anbefaler. I så fall blir en konflikt uunngåelig, og produksjonsforholda våre kan endres til en høyst alvorlig hemsko for den fortsatte utviklinga av produktivkreftene.

Opgava for de ledende organer blir derfor i god tid å observere framvoksende motsigelser og i tide ta forholdsregler for å overvinne dem gjennom å tilpasse produksjonsforholda til tilveksten i produktivkreftene. Dette gjelder først og fremst slike økonomiske foreteelser som gruppeeiendommen, dvs. kollektivbrukeiendommen, og varesirkulasjonen.» (s. 65–66)

Av dette kan vi trekke følgende slutninger:

For det første var Stalin i sine siste år klar over motsigelsene i det

sosialistiske sovjetsamfunnet.

For det andre definerte Stalin til og med disse motsigelsenes natur, nemlig motsetninga mellom på den ene sida produksjonsforholda (kollektivbrukeiendommen og vareproduksjonen) og på den andre sida produktivkreftene.

For det tredje forutså han at disse motsigelsene ville kunne forvandles fra ikke-antagonistiske til antagonistiske dersom partiet ikke førte en riktig politikk.

For det fjerde tok han et marxist-leninistisk standpunkt til disse motsigelsene. De måtte ifølge Stalin løses ved »gradvis å forvandle kollektivbrukeiendommen til allmenn folkeeiendom og ved – like gradvis – å innføre produktbytte i stedet for varesirkulasjon».

For det femte tok han derfor avstand fra den motsatte linja, som Krustsjov og krustsjov-revisjonistene dreiv gjennom da de tok makta etter Stalins død. I stedet for som Stalin å drive den sosialistiske revolusjonen videre fram mot kommunismen har de »drevet historias hjul tilbake» og gått inn for »gjenoppretting av kapitalismen».

SAMMENFATNING

Stalins avhandling om »Den dialektiske og historiske materialismen» er et viktig bidrag til marxismen-leninismen. Den er fortsatt en av de beste sammenfatningene som finnes av den kommunistiske verdensanskuelsen. I pedagogisk klarhet er den uovertruffen.

Den har likevel, slik som Stalins seinere teoretiske arbeid, en del feil og mangler. Grunnårsaken til dette er at Stalin ikke i alle deler tillempa den dialektiske materialismens første grunnlov, loven om enheten og kampen mellom motsetningene, på en riktig måte. Framfor alt tillempa han den iblant uriktig på klassekampen under sosialismen. Dermed overvurderte han iblant kampen, iblant enheten mellom motsetningene. Årsaka til dette var en viss subjektivisme hos ham, dvs. han bygde ikke alltid sine standpunkter på tilstrekkelig inngående undersøkelser av de faktiske forholda. Dermed kom han også i en viss grad til å isolere seg fra folket, og ble ute av stand til å gjennomføre en riktig politikk over hele linja. Hans overvurdering av kampen mellom motsetningene på ulike områder av det sosialistiske samfunnet ga seg for eksempel utslag i at han i 1937 og 1938 utvida omfanget av undertrykkinga av kontra-revolusjonen. Hans overvurdering av enheten mellom motsetningene ga seg uttrykk i at han undervurderte klassemotsigelsene og klassekampen i det sosialistiske Sovjetunionen. Stalin trakk heller ikke alltid ei klar skillelinje mellom antagonistiske og ikke-antagonistiske

motsigelser og mellom motsigelser i folket og motsigelser mellom folket og folkets fiender. Resultatet av dette ble at proletariatets politiske linje ikke alltid kunne gjennomføres, og at kontra-revolusjonen ble drevet under jorda i stedet for å trekkes fram i lyset, og delvis ble styrka i stedet for å svekkes. I denne forstand bærer også Stalin et visst ansvar for at Krustsjov og krustsjov-revisjonistene kunne overta makta etter hans død. I sine siste år nærma Stalin seg likevel det riktige standpunktet i disse spørsmålene. Derfor er motsigelsene mellom Stalins revolusjonære, marxist-leninistiske linje og de moderne revisjonistenes kontra-revolusjonære, borgerlige linje prinsipiell, grunnleggende og umulig å bygge over. De tilhører to diametralt motsatte leire.

Den grunnleggende forklaringa på Stalins teoretiske feil er av historisk natur. Han var en banebryter og var derfor nødvendigvis tvunget til å begå feil. Naturligvis kunne feila og mistaka vært begrensa om de hadde blitt retta på et tidlig stadium og om den politiske linja hadde blitt uteksperimentert i liten skala før den ble gjennomført i stor skala. Men til og med denne innsikten er delvis en følge av at Stalin ikke hadde den! Stalins feil og mistak var under disse omstendigheter for en stor del uunngåelige. De er også uatskillelig forbundet med det store og grunnleggende spørsmålet om proletariatets diktatur i den internasjonale kommunismens gjennombruddsår. Derfor kan en ikke ta lett på dem og ikke under noen omstendigheter redusere dem til et spørsmål om »persondyrking». Innstillinga til spørsmålet om Stalin er derfor et spørsmål om klassestandpunktet; om man tar et proletært eller borgerlig standpunkt.

Det kommer til å ta tid før Stalins historiske innsats kan bedømmes allsidig. De revolusjonære som er blitt betrodd oppgava å sette revolusjonen ut i praksis, har alltid blitt utmalt som bloddryppende fiender av kontra-revolusjonen. Slik var det med Cromwell og Robespierre, med Saint Just og Rosa Luxemburg. Framtidas historikere kommer derfor sikkert til å bedømme Stalins feil på samme måten som Lenin bedømte Marx' og Engels' feil:

»Slike feil – feila hos den revolusjonære tenkingas giganter, som forsøkte å heve og faktisk heva proletariatet over hele verden over de små hverdagslige og ubetydelige oppgavens nivå – er tusen ganger edlere og mer storslåtte og historisk verdifulle og sannere enn den platte visdommen hos den offisielle liberalismen, som synger, hyler, maser og formaner om de revolusjonære fáfengtheters fáfengthet, det nyttesløse i den revolusjonære kampen og sjarmen ved de kontra-revolusjonære 'konstitusjonelle' fantasiene.»

Georgi Dimitrov: OM FOLKEFRONTEN

UTGITT AV SOSIALISTISK OPPLYSNINGSRÅD

PRIS KR. 4,-.

Bestilles gjennom Klassekampens distribusjon.

Boks 6159, Etterstad, Oslo 6.

Trykt i offset hos A/S Duplotrykk. 1970